

14.349
291

A MAGYAR JOGÉLET KÖNYVTÁRA

Szerkeszti: Dr. BAKONYI PÁL.

22.

20

A
NEMZETKÖZI SZERZŐDÉSEK
JOGI KÖTELEZŐ EREJE

IRTA:

Dr. AMBRÓZY GYULA

igazságügyminiszteri titkár

BUDAPEST, 1918.

A «MAGYAR JOGÉLET» KIADÁSA.

VI., GYÁR-UTCA 1.

MAGYAR JOGÉLET

JOGI SZAKLAP

MEGJELENIK MINDEN VASÁRNAP

A magyar jogászvilág kitűnőségeinek közreműködésével
szerkeszti :

DR. BAKONYI PÁL

budapesti ügyvéd, az Országos Ügyvédszövetség ügyésze.

Szerkesztőség és kiadóhivatal :

BUDAPEST, VI., GYÁR-UTCA 1.

Telefonszám : 68—45.

A lap előfizetési ára 1918. január 1-től kezdve :

Egész évre . . . 28 K

Félévre . . . 14 K

Negyedévre . . . 7 K

A MAGYAR JOGÉLET KÖNYVTÁRA

Szerkeszti: Dr. BAKONYI PÁL.

22.

A
NEMZETKÖZI SZERZŐDÉSEK
JOGI KÖTELEZŐ EREJE

IRTA:

Dr. AMBRÓZY GYULA

igazságügyminiszteri titkár

BUDAPEST, 1918.

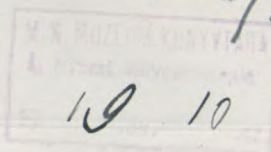
A «MAGYAR JOGÉLET» KIADÁSA.

VI., GYÁR-UTCA 1.

~~Jan 1965~~

14949/22

Az immár negyedik esztendeje dúló világháboru már kitörésekor nemcsak a széles néprétegek körében, hanem a jog művelői között is megingatta a hitet a nemzetközi jogban. Divattá vált a nemzetközi jogot értéktelen elméleti konstrukciónak tekinteni, amely minden reális életerő hiján van. Ma azonban, amidőn a békét ígérő első napsugarak már áttörtek a pusztulás ködén, határozottan fel lehet ismerni annak az előjeleit, hogy a háboru után a nemzetközi jognak erőteljes reneszánsza előtt fogunk állani, amelynek mindenesetre egyik várható jelensége lesz uj, az államok nemzetközi közösségét erősítő, annak tartalmát kiterjesztő és mélyítő nemzetközi szerződések tömeges kötése.

Nem lesz tehát érdektelen vizsgálat alá venni a nemzetközi szerződések jogi kötelező erejének kérdését, annál is inkább, mert ez magát a nemzetközi jog problémáját is érinti, annak boncolását is szükségessé teszi ¹⁾

A nemzetközi jogban rendszerint a legalapvetőbb kérdésekről sem lehet azt mondani, hogy azokra a „communis opinio doctorum“ egyöntetű feleletet adna. Így vagyunk a nemzetközi szerződések jogi kötelező erejével is.

A bizonytalanság, a zavar, az ellenmondás alapokát mindenesetre a véleményeknek abban az utvesztőjében kell keresnünk, amely a nemzetközi jog alaptermészete körül támadt.

¹⁾ Az itt következő fejtegetések a nemzetközi szerződések-ről feldolgozás alatt álló munkám bevezető részét alkotják.

A nézetek első csoportja a nemzetközi jog u. n. tagadóié. Az elnevezés nyilvánvalóan helytelen, mert ezek nem tagadják a nemzetközi jog elnevezése alatt ismert szabályok létezését, hanem csupán azoknak jogi természetét.²⁾ Nem tagadják, hogy az államok egymásközötti viszonylataira nézve bizonyos szabályok allanak fenn, hogy ott általában bizonyos rend érvényesül, csupán azt tagadják, hogy e szabályok jogszabályok, hogy e rend jogrend. — „Egy az államok fölött és között létező jogrend sivár és értelmetlen álmódosítás, mely a gyávaságból és a hamis érzelgősségből született s azt csak a szavakkal való visszaélés és légből kapott, homályos fejtegetések ruházták fel a valószínűség és az észszerűség látszatával“ — mondja ez irány egyik képviselője.³⁾ Minthogy pedig a nemzetközi jog szerintük nem jog, ennél fogva a nemzetközi szerződéseknek, mint ilyeneknek nem is lehet jogi kötelező erejük, azok megszégése nem jogsértés.⁴⁾

Közülük egyesek szerint a nemzetközi jog elnevezés alá foglalt szabályok csupán morális, erkölcsi természetűek. — Már Bynkershoek azt mondta, hogy: „Pacta privatorum tuetur jus civile, pacta principum bona fides.“ E felfogás határozottan kialakulva, számos követőre talált; szerintük az államok u. n. nemzetközi jogi közössége csak erkölcsi közösség, nem jogközösség,⁵⁾ a nemzetközi jog voltaképpen pozitív nemzetközi morál,⁶⁾ bizonyos az államok egymásközötti viszonyára vonatkozó erkölcsi szabályok összessége, ennél fogva a nemzetközi szerződés csak a becsület erejével köt.⁷⁾ Olyan író is akad, aki kijelenti, hogy noha a nemzetközi szerződés, mint olyan, csak az erkölcs körébe tartozik, az államok

²⁾ Utal erre Fricker: Noch einmal das Problem des Völkerrechts, Zschr. f. d. ges. Staatswiss. XXXIV. k. 371. l. Ugyanígy Somló, Juristische Grundlehre, 169. l.

³⁾ Lasson, Princip und Zukunft des Völkerrechts, 26. l.

⁴⁾ Hagenis, Staat, Recht und Völkerrecht, 55. l.

⁵⁾ Geffcken jr., Das Gesamtinteresse als Grundlage des Staats- und Völkerrechts, 35. l.

⁶⁾ Austin elnevezése; követői, az u. n. analytical school tekintélyes helyet foglalnak el az angol irodalomban. L. részletesen Triepel, Völkerrecht und Landesrecht 134. l. — Somló szerint a positive morality nem erkölcsöt, hanem illemszabályokat (Conventionalnornen) jelent (169. l.)

⁷⁾ O. Mayer, Zur Lehre vom öffentlichrechtlichen Verträge, Arch. f. öffentl. Recht, III. k. 11. l.

körében tett ily ígéret a megállapodásnak oly erőt ad, amely a formális jogét talán még felülmulja.⁸⁾

Mások szerint a nemzetközi jog szabályai, ha jogszabályok alakjában jelentkeznek is, tartalmuk és a kötelezettség alakja tekintetében még sem azok, hanem csupán célszerűségi, okossági szabályok, amelyeknek alapja, biztosítéka az állam érdeke és az okosság, mely ezeknek az érdekeknek a megvédését célozza.⁹⁾

Elhhez képest a nemzetközi szerződések esetében az állam saját biztonsága érdekében, körültekintő okosságból¹⁰⁾ tartja meg adott szavát, de ha érdekei mást kívánnak, különösen, ha a megfelelő viszonyosságra nem számíthat és ha a háborútól való félelem nem tartja vissza, nem fog ragaszkodni a szerződéshez, hanem azt fenn nem állónak fogja tekinteni.¹¹⁾ A szerződés tehát csak addig érvényes, amíg az egyik szerződő állam érdekeivel sem ellenkezik, vagy pedig az előnyösebb helyzetben levő állam elég erővel rendelkezik arra, hogy a szerződés megtartását kikényszeríthesse. A hatalmi viszonyoknak már meg nem felelő szerződés tehát nem köti többé egy pillanatig sem a szerződő felek akaratát. A szerződések tiszteletbentartása pedig csak azt jelenti, hogy azokat nem önkényesen szeszélyből vagy személyi önzésből, hanem csupán az állam jól felfogott érdekéből tekinthessék semmiséknek a szerződő felek.¹²⁾

⁸⁾ Ph. Zorn, Staatsr. 424. l.

⁹⁾ Lasson, Prinzip 45., 49. l. — L. még részben Hagens a 15. jegyzetnél. Lasson szerint (20. sk. l.) az állam mint jogi személy, nem is akarhatja az erkölcsöt, vagy az erkölcstelenít, hanem csak a hasznosat. Azonban helyesen jegyzi meg ezzel szemben Heilborn (Grundbegriffe des Völkerrechts 20. l.), hogy ha az államban csak jogi személyt látunk, akkor nem lehetnek ugyan az államnak önálló erkölcsi céljai, de akkor viszont a jogi személy fogalma alatt emberek összességét kell érteni s mihelyt erkölcsről van szó, nem az elvonásként szereplő jogi személy, hanem az elvonás mögött valóban létező, akaratképes emberek lépnek előtérbe. Ha pedig az állam nem pusztán jogi absztrakció, hanem reális léttel bír, akkor saját akarata is van, tehát erkölcsösen vagy erkölcstelenül cselekedhetik.

¹⁰⁾ Lasson, Kulturideal 16. l.

¹¹⁾ Lasson, Prinzip 45, 49, 57. sk. l. Sőt Lasson odáig megy hogy szerinte a hatalmasabb és a gyengébb között kötött szerződésnek nincs értelme, mert mihelyt a hatalmasabbnak valamely érdeke a szerződés megszegését kívánja, az azt nem tartja be. Az egyenlő erők között kötött szerződést azonban megtartják, mert mindegyik fél el akarja kerülni a kétes kimenetelű háborút.

¹²⁾ Uott 65. l.

Hasonló ehhez az az álláspont, amely szerint a nemzetközi jogból az, ami tényleg érvényes, voltaképpen csak az államok egymásközti szokásos érintkezéseire vonatkozó hagyományszerű szabályok (traditionelle Regeln) összessége,¹³⁾ vagy legalább is a nemzetközi jog jelentékeny része az államok tényleges gyakorlata,¹⁴⁾ amely forgalmi szokásokból és okossági szabályokból áll.¹⁵⁾ Ezek közé tartoznak a nemzetközi szerződések kötésére és megtartására vonatkozó szabályok is, úgy, hogy a nemzetközi szerződések nem jogviszonyokat, hanem csupán tényleges politikai viszonyokat létesítenek a szerződő államok között,¹⁶⁾ amelyek alakulása az érdekektől függ.

Itt kell felemlitenünk azt a nézetet is, amelyet egy magyar tudós, Somló Bódog képvisel a múlt évben megjelent munkájában.¹⁷⁾ Eszerint az u. n. nemzetközi jog nagy része nemcsak hogy nem jogszabály, de nem is szabály, hanem az egyes államok tetszésétől függő lehetőségekből, jámbor óhajokból, tanácsokból stb. áll,¹⁸⁾ míg azokat a tételeket, amelyek csakugyan szabályok, a szabályok más kategóriái, más válfaja közé nem lehet sorozni, hanem azok a különböző szabályok világában egy egész külön típust képviselnek.¹⁹⁾

A nemzetközi jog tagadói szerint tehát a nemzetközi szerződéseknek jogi kötelező erejük nincs, mert az államok egymásközötti viszonylatai nem állanak a jog uralma alatt.

E felfogás tagadhatatlanul következetes.

Más kérdés azonban annak helyessége. A nemzetközi jog tagadói mindenesetre megtanítanak arra, hogy a nemzetközi szerződések jogi kötelező erejének kérdése a nemzetközi jog problémájának kérdésétől függ. Nem felelhetünk arra, amíg tisztában nem vagyunk azzal,

¹³⁾ Becker, Haben wir ein Völkerrecht? Deutsche Juristenzeitung XVII. (1912.) 18. sk. I.

¹⁴⁾ Hagens az id. h. 44. I. szerinte ugyanis a nemzetközi jog részben az államok közös gyakorlata, részben a civilizált államok közös joga.

¹⁵⁾ Uott 45. I.

¹⁶⁾ Uott 52. I.

¹⁷⁾ Juristische Grundlehre, 1917; 161. sk. I.

¹⁸⁾ Példaként utal a nemzetközi viták elintézésére vonatkozó u. n. szabályokra.

¹⁹⁾ 169. I.

hogy van-e egyáltalában nemze'közi jog — épen úgy, mint ahogy nem építhetjük fel a házat, mielőtt annak alapzatát le nem raktuk. Helyesen mondja Jellinek,²⁰⁾ hogy egy jogtudományágban sem kerül a sor oly gyakran az alapgondolatok fejtegetésére, mint a nemzetközi jogban, amelyet a jogtudomány többi ágainak képviselői nem tekintenek egyenrangúnak, amelynek jogi mivoltát időről-időre tagadják s amelyet az állami erkölcs, a politika vagy valamely más kétes tudományágba utalnak, amely tehát állandóan küzdeni kénytelen tudományos léteért s az ellenérveket egyre cáfolnia kell abban az irányban, hogy ugyanazon az alapon nyugszik, mint a közjog, a perjog, a büntetőjog és a magánjog.

Lényegileg a nemzetközi jog tagadói közé tartoznak azok is, akik azt nem valamely az államok felett álló, vagy azok között érvényesülő, külön önálló jogrendnek, nem sajátos jellegű jognak tekintik, abban nem az államoknak, az államok jogi közösségének jogát látják, hanem minden egyes állam belső állami jogának oly része gyanánt fogják fel, amely annak többi részeitől, a közjogtól, a büntetőjogtól, a magánjogtól csupán tartalmára nézve tér el annyiban, amennyiben az államnak más államokhoz való viszonyára vonatkozik.²¹⁾ Ennélfogva az, amit nemzetközi jognak szoktunk nevezni, nem valamely önálló jogrend, hanem az alatt csupán az egyes államok belső jogainak egyező részeit kell érteni.²²⁾

E felfogás szerint tehát a nemzetközi jog csak annyiban jog, amennyiben azt minden egyes állam saját akaratára saját joga gyanánt kijelenti,²³⁾ jogrendszerének részévé teszi.²⁴⁾ Így a nemzetközi szerződés is jogi jelentőségre csak akkor tesz szert, ha azt az egyes szerződő álla-

²⁰⁾ Georg Jellinek, *Die rechtliche Natur der Staatenverträge*, 1. l.

²¹⁾ E tan különösen az angol-amerikai irodalomban van elterjedve; így az Északamerikai Egyesült Államokban a nemzetközi jog kötelező erejét arra is alapítják, hogy a nemzetközi jog az angol common law része volt, ez utóbbi pedig a volt amerikai gyarmatokra az anyaországtól történt elválás után is érvényben maradt. A szóbanlevő elmélet képviselői a német irodalomban a két Zorn és az ifjabb Geffcken.

²²⁾ Albert Zorn, *Grundzüge des Völkerrechts*, 2. kiad. 8. l. Geffcken jr. az id. h. 39. l.

²³⁾ Albert Zorn, uott 6. sk. l.

²⁴⁾ Geffcken jr., uott 35. l.

mok törvény vagy rendelet alakjában jogi jelentőséggel ruházzák fel,²⁵⁾ s enélkül az minden jogvédelmet nélkülöző, a tisztességre alapított tényleges megállapodása két vagy több állam képviselőinek, amely csak becsületbeli kötelezettséget szül.²⁶⁾ Vagyis a szerződés, mint ilyen nem bir jogi kötelező erővel, erre csak akkor tesz szert, ha az illető állam akaratából belső állami jogának részévé válik; az a jogi kötelező erő tehát az illető állami jogforrás belső közjogi kötelező ereje, amely ennél fogva kizárólag az illető állam belső jogalkotó akaratán nyugszik s azt az állam egyoldaluan bármikor megváltoztathatja.

A nemzetközi jog lényegét illetően a most kifejtett állásponttal rokon Verdross nézete. Szerinte is a nemzetközi jog része az egyes államok jogrendszerének. És pedig azért, mert az alkotmány ama tétele által, amellyel egyes szerveket szerződéskötésre hatalmaz fel, az ezek által kijelentett szerződéses akaratot állami akaratnak ismeri el. Ez éppen olyan állami akarat, mint az illető állam jogrendjének többi része²⁷⁾

Verdross nézete azonban egy lépéssel tovább megy. Szerinte ugyanis ahhoz, hogy a nemzetközi szerződés a belső állami jog része legyen, nem szükséges, hogy az valamely belső jogforrás, törvény, vagy rendelet alakjában kijelentessék, hanem már maga a szerződés, mint ilyen a képviseleti szerv által kijelentett állami akaratot képez. Ennél fogva belső közjogi kötelező erővel bir, ha nem is az összes polgárookra és hatóságokra, de legalább is azokra az állami szervekre, amelyek a nemzetközi szerződések foganatosítására hivatva vannak.

Eszerint tehát a nemzetközi szerződéseknek, már mint ilyeneknek volna jogi kötelező erejük, noha csupán belső közjogi alapon. Sőt Verdross szerint abból, hogy minden állam alkotmánya csak a nemzetközi szerződések megkötésére ad felhatalmazást és nem azoknak megszegésére is, az az elv, hogy pacta sunt

²⁵⁾ Albert Zorn, az id. h. 142, 143. l.

²⁶⁾ Philipp Zorn, Die deutschen Staatsverträge. Die juristische Natur und der Abschluss der Staatsverträge. Zschr. f. die gesammte Staatswissenschaft, XXXVI k 14. l. 1. jegyzet és 21. l.

²⁷⁾ A. v. Verdross, Zur Konstruktion des Völkerrechts, Zschr. f. Völkerr. — VIII. k. 340. sk. 1. — Szerinte a mi nem szerződésen alapszik, az nem is igazi nemzetközi jogi szabály, mert azt nem lehet ily módon az egyes államok alkotmányával vonatkozásba hozni (342. l.).

servanda, az egyes alkotmányok belső közjogi tételévé vált s az egyes állami szervek szerződésellenes magatartása nem az állam ténye volna, mert az állami szervek valamely ténykedése, kijelentése csupán akkor az állam jogi ténye, ha a jogrend értelmében az az államnak beszámítható.²⁸⁾ Az állam azáltal, hogy képviseleti szerveit csak a szerződés megkötésére hatalmazza fel, nemzetközi szerződések esetében saját akaratának módosítását a másik vele szerződő állam akaratától teszi függővé.

E felfogás szerint tehát ha nincs is egy az államok felett álló jogrend, mégis az egyes államok belső közjoga alapján a nemzetközi szerződéseknek jogi kötelező erejük van olyan értelemben is, hogy azokon az egyes államok egyoldaluan nem tehetik magukat túl, hanem szerződéses akaratukhoz a másik szerződő állammal szemben annak akaratától függően kötve vannak.²⁹⁾

Azonban Vedross nézetét nem fogadhatjuk el. Tévedése abban áll, hogy az egyes alkotmányok által a képviseletre vonatkozóan tartalmazott szabályoknak sokkal messzebbmenő jelentőséget tulajdonít, mint amennyivel azok bírnak.

Ugyanis az egyes alkotmányoknak a nemzetközi képviseletre vonatkozó szabályai az u. n. legfőbb képviseleti szerveket, — renszerint az államfőt —, nem belső jogalkotó akarat képzésére, belső jogszabály alkotására hatalmazzák fel, hanem csupán arra, hogy az államot más államokkal szemben képviseljék, vagyis kifelé, más államokkal szemben nyilatkoztassák ki az állami akaratot. Az ily akaratnak megfelelő belső állami jog alkotása egészen más kérdés, amelyre az alkotmánynak nem a külképviseletre, hanem a jogalkotásra vonatkozó szabályai irányadók. Ezenfelül a belső jogalkotó állami akarat képzését más állam hozzájárulásától tenni függővé a szuverénitás feladását jelentené. Végül azt sem lehet mondani, hogy az állam alkotmánya a legfőbb képviseleti szerveket csak a szerződés megkötésére hatalmazza fel, de nem annak megszegésére is, mert a legfőbb képviseleti szervek felhatalmazása nem csupán szerződéskötésre, hanem általában az állam kép-

²⁸⁾ 347. 1.

²⁹⁾ Kivéve azokat az eseteket, amelyekben maga a szerződés (akár kifejezetten, akár hallgatólag a *clausula rebus sic stantibus* alapján) enged egyoldalú akaratváltozást.

viseletére szól, tehát arra, hogy a legfőbb képviseleti szerv az állami akaratot, vagyis esetleg épen a szerződés megszegésére irnnyuló, de a belső alkotmány értelmében jogszerűen, szabályszerűen létrejött állami akaratot más államokkal szemben kinyilatkoztassa.

Verdross ez egyedülálló nézetét tehát nem fogadhatjuk el.

Ettől eltekintve pedig az önálló nemzetközi jogrend tagadói szerint a nemzetközi szerződéseknek e minőségükben nincs jogi kötelező erejük.

A nemzetközi szerződések eszerint jogi kötelező erővel csak abban az esetben bírhatnak, ha a nemzetközi jog jogi természetét bebizonyítjuk.

Nem kívánok e helyütt aprólékos, részletes, irodalmi nézetekkel tulterhelt dogmatikai-történeti fejtegetésekbe bocsátkozni. hanem csak arra szorítkozom, hogy vázoljam azt az álláspontot, amelyét részemről is elfogalok s annak kapcsán törekedjem megcáfolni azokat az érveket, amelyeket a nemzetközi jog jogi természete ellen szoktak felhozni.

A nemzetközi jog jogi természetének kérdésére döntő az, hogy a jog mily fogalmából indulunk ki, hogy mit értünk jog alatt.

A jog bizonyos társadalmi életviszonyok rendje ténylegesen is érvényesülő kötelező szabályok alakjában. E szabályok érvényesülésének feltétele az egyedekben a jogérzet, a jogi meggyőződés. Ez pedig csak ott keletkezik, de ott viszont mindig kifejlődik, ahol az életviszonyok természete bizonyos rendet kíván, szabályozást igényel.

A jog tehát a társadalom életének szerves terméke, a társadalmi fejlődés eredménye.

A jog az érdekek, továbbá érzelmi, erkölcsi közösség által összekapcsolt embercsoportokban a rendet létesíti és tartja fenn és pedig az egyetemes, a közös, a helyesnek tartott egyéni célok és érdekek érvényesülésének, szóval védelmének és kielégítésének, továbbá kölcsönös kiegyenlítésének a rendjét. Erre csak úgy képes, ha a jogszabályokban foglalt parancsok, követelmények tényleg érvényesülnek, vagyis ha e szabályokat azok, akikre vonatkoznak, akár csupán saját jogérzetük, illetőleg öntudatos jogi meggyőződésük, akár valamely felsőbb hatalomnak ehhez járuló parancsa folytán magukra kötelezőknek tekintik és azokat tényleg követik is.

Ennélfogva a jog a társadalomban, illetőleg annak bizonyos részében a rend fentartását célzó oly szabályok

összesége, amelyek feltétlenül kötelező szabályok gyanánt tényleg érvényesülnek ³⁰⁾

Az érdekek közössége és kölcsönössége, az erkölcsi felfogás azonossága és az érzelmi kapcsolatok által összefoglalt embercsoportokban a közösség egységes, az egyes felett álló közületté szervezkedik. — E közület jelentkezik az államban, amelynek legfontosabb alapja rendszerint a nemzeti eszme által teremtett érzelmi közösség. Ilyen esetekben az illető közület, tehát az állam lesz a jogrend fentartója. —

A civilizált államok között szintén fennáll egyre nagyobb, fokozottabb mértékben az érdekek közössége és kölcsönössége. — Azok az állami szükségletek, amelyeket az egyes államok közösen, együtt célszerűbben, megelőlegebben, jobban elégitenek ki, továbbá azok a vonatkozások, amelyekben a kölcsönösség (pl a jogsegély) bizonyos állami feladatkörök ellátását, bizonyos állami szükségletek kielégítését tökéletesebbé teszi, egyre számosabbak.

A civilizált államokat összeköti az erkölcsi eszmének bizonyos foku azonossága is, amely tartalmát részben a pozitív vallások azonos erkölcsi elveiből, részben a kultúrából, nevezetesen ennek főleg a humanizmusra vonatkozó elveiből meríti. ^{30a)}

Végül az érzelmi közösségnek az államok társaságában a kulturális közösség felel meg. A civilizált államok az egész kultúrát az emberiség közkincsének tekintik s a kultúrához való ragaszkodás, annak védelme és terjesztése az egyes államok között szintén bizonyos kapcsolatot teremt.

Ez az érdek, — erkölcsi és kulturális közösség azonban nincs egységes közületté szervezkedve, miután ma még lazább, semhogyan ily szervezkedés biztos alapjául szolgáljon. — Az államok felett tehát nem áll egy e közösségre támaszkodó főhatalom, nincs oly szervezet, amely az államokat magában foglalná, hanem az államok tár-

³⁰⁾ A tényleges érvényesülést mint a jog fogalmi kellékét, különösen hangsúlyozza Nippold (Der völkerrechtliche Vertrag, seine Stellung im Rechtssystem und seine Bedeutung für das internationale Recht, 18. 1.) és Erich Kaufmann (Das Wesen des Völkerrechts und die clausula rebus sic stantibus, 132. 1.) Lásd még Jellinek az id. h. 2. l., továbbá Schütze, Die Stellung der Rechtsphilosophie zur positiven Rechtswissenschaft, Grünhut's Zeitschr. VI. k. 3. l.)

^{30a)} V. ö. a hágai békeértekezleteken a szárazföldi háboru törvényeiről és szokásairól létrejött egyezmény bevezetését.

sadalma egységes közületi szervezet nélkül csupán mint az államok szervezetlen közössége jelentkezik.³¹⁾

Mégis él e közösségben a jog eszméje.

Az államok érdek-, erkölcsi és kulturközössége, a tényleges kapcsolat, mely ennek folytán az egyes államok között fennáll s ebből kifolyóan érintkezéseik, kölcsönös vonatkozásaik, viszonylataik gyakorisága, fontossága ez érintkezések, vonatkozások, viszonylatok rendjét teszi szükségessé. E rend szükségének felel meg kezdetlegesebb kulturfokon a jogérzet, később pedig az öntudatos jogi meggyőződés, amely a jogrend alapja, amelyen a jog felépül.³²⁾

A jogérzet, illetőleg a jogi meggyőződés ugyanis azt jelenti, hogy azok az alanyok, akikben, illetőleg amelyekben ez él, érzi, illetőleg felismerik, hogy az egymás-közi viszonylatok rendezésére szabályokra van szükségük s az ily célra létrejött, alkotott szabályokat, mint amelyek a célnak nagyban és egészben megfelelnek, kötelező szabályoknak, vagyis jogszabályoknak tekintik, tehát oly szabályoknak, amelyek parancsait, követelményeit teljesíteni kell, melyeknek nemteljesítése jogsértés.

A jogérzet, illetőleg a jogi meggyőződés nem akarat, hanem mint a jogszabály követésére irányuló akarat indító oka szerepel; tartalma a jogszabályok kötelező erejének képzelete, amelynek tehát le kell győznie a jogszabály követésére irányuló akarat kialakulásánál az összes, netalán érvényesülésre törekvő ellenkező képzeteket. Mert a kötelezés ténye, — amint arra Jellinek helyesen mutat rá^{32a)} — abban áll, hogy az akarathoz az a követelés állítatik fel, hogy bizonyos motivumot, mint az abszolút legerősebbet tekintsen.

Végeredményében minden jogrend alapja a jogérzet, illetőleg az öntudatos jogi meggyőződés. Épen csak-hogy oly esetben, amidőn a jogalanyok közössége egységes közületté szervezkedik, a jogrend a közület tekintélyében és erejében erősebb támaszt nyer, mint amivel a szervezetlen közösségben rendelkezett. De azért az egységesen szervezett közületben is a jogrend igazi alapja a jogérzet, a jogi meggyőződés, ami onnan tűnik ki,

³¹⁾ Csupán társasági szervezkedéssel találkozunk bizonyos vonatkozásokban a nemzetközi uniókban.

³²⁾ A nemzetközi szerződések jogi kötelező erejét Magyary Géza is arra vezeti vissza, hogy az teljesen átment a köztudatba. (A nemzetközi jogvédelem alapja, Jogállam VI. k. 103. l.)

^{32a)} Die rechtliche Natur der Staatenverträge, 15. l.

hogy ha ez megrendül, a közület nem tudja a jogrendet fentartani, sőt esetleg forradalom esetében maga a közület is elpusztul. Ez olyankor szokott megtörténni, ha a jogrend nem alkalmazkodik a változott életviszonyokhoz.

Láttuk tehát, hogy a jog létének feltétele a jogérzet, illetőleg a jogi meggyőződés. Ez pedig erősen él az államokban, mint erkölcsi személyekben. Az államok egymással szemben követett gyakorlatában, egymás közötti érintkezéseiben lépten-nyomon találkozunk a nemzetközi jogra, mint kötelező erejű jogra történő hivatkozásokkal. Különösen előfordul ez fontosabb akaratkijelentéseknél és főleg ünnepélyesebb, nagyobb jelentőségű kollektívszerződésekben.

Igy már az u. n. fegyveres semlegességre vonatkozó deklaráció, vagyis II. Katalin orosz cárnőnek az 1770. évi február hó 28-án (március hó 10-én) a londoni, versaillesi és a madridi udvarokhoz intézett nyilatkozata³³⁾ hivatkozik az általános nemzetközi jogra s a nemzetközi jog „legtisztább és legáltalánosabban elismert elveire“ („aux principes les plus clairs et les plus généralement reconnus du droit des gens“) utal. Nagybritániának erre adott válasza is.³⁴⁾ A legfontosabb kollektívszerződésekben találkozunk a nemzetközi jog ünnepélyes elismeréseivel, így pl. az 1818. évi nov. hó 15-iki aacheni deklarációban³⁵⁾ kijelentették a szövetségre lépő szuverének, hogy nem fognak eltérni sem egymásközt, sem más államokhoz való viszonyaikban a nemzetközi jog elveinek legpontosabb betartásától („de l'observation la plus stricte des principes du droit des gens“). Ugyancsak a nemzetközi jogra hivatkozik az 1856. évi március hó 30-iki párisi kongresszusi okmány 7. cikkében³⁶⁾ az 1871. évi január hó 17-iki londoni jegyzőkönyv függelékében³⁷⁾, az 1878. évi július hó 13-án kelt berlini szerződés XL. cikkében³⁸⁾, az 1885. évi február hó 26-án kelt Kongó okmány 9. cikkében³⁹⁾, a hágai békeértekezleteken a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól létrejött egyezmény⁴⁰⁾ bevezeté-

³³⁾ Martens, R. G. 2. k. 74. l.

³⁴⁾ Uott 4. k. 345. l.

³⁵⁾ Martens N. R. 4. k. 560—561. l.

³⁶⁾ Martens N. R. G. 1. S. 15. k. 770. l.

³⁷⁾ Uott 18. k. 278. l.

³⁸⁾ 1879. VIII. t.-c.

³⁹⁾ 1886. XIV. t.-c. (V. ö. még a 13. és a 26. cikkeket).

⁴⁰⁾ 1913. XLIII. t.-c.

sében, az 1909. évi február hó 26-iki londoni tenger-jogi deklaráció bevezetésében. Ezek az ünnepélyes elismerések nem „elismerések“ a szó igazi jogi értelmében, vagyis nem a nemzetközi jog kötelező erejének alapjául szánt vagy alapját képező konstitutív akarat tények, hanem a nemzetközi jog léte szempontjából egyszerűen szimptomatikus jelenségek, amelyekben kifejezésre jut az államok jogi meggyőződése. Sőt megnyilvánul ez a jogi meggyőződés még olyan esetekben is, amidőn valamely állam tényleg tulteszi magát a nemzetközi jogon, mert ezt sem azzal indokolja, hogy a nemzetközi jogot nem tekinti magára nézve kötelezőnek, hanem e tényét is iparkodik a nemzetközi jog valamely labilisabb tartalmu tétele alapján megokolni, jogszerűnek feltüntetni.

A jogérzet, a jogi meggyőződés kapcsán rövid kitéréssel még egy alapvető kérdést kívánok már most tisztázni, amelynek jelentősége ugyan csak későbbi fejtegetéseim folyamán fog a maga teljes erejével kidomborodni, de amelyet célszerűnek vélek már itt az alapfogalmak körében érinteni.

A jogalanyok e jogérzete, jogi meggyőződése alapja a jogrendnek a maga egészében, de nem adja egyuttal az egyes jogszabályok tartalmát. Épügy mint a hívő hite respektálja a dogmákat, de az egyes dogmák tartalmukat nem ebből meritik. A jogérzet, a jogi meggyőződés folytán a jogalanyok általában magát a jogot, a jogi rendet, vagyis az összes jogszabályokat kötelező erejűeknek tekintik. Az, hogy a jogrend alapja a jogérzet, a jogi meggyőződés, tehát nem azt jelenti, hogy a jogalanyok minden egyes jogszabály tartalmát vizsgálhatják s azt csak akkor legyenek kötelesek követni, ha helyesnek, célszerűnek ismerik fel. Ez természetjogi felfogás volna s emellett a tényekkel is ellenkeznék. Mert pl. az ujonnan keletkezett államot, ha részesévé vált a nemzetközi jogközösségnek, jogi meggyőződése folytán a nemzetközi jog összes már meglévő szabályai kötik, anélkül, hogy azok tartalmát vizsgálhatná, vagy azok tartalmához akaratával hozzá kellene járulnia.⁴¹⁾

A jogérzetnek, a jogi meggyőződésnek tehát nincs

⁴¹⁾ Holtzendorff (Handbuch i. k. 87. l.) is utal arra, hogy a nemzetközi jog szabályai kötik az ujonnan keletkezett államot, ha a nemzetközi jogközösség tagjává lesz, anélkül, hogy részéről az egyes jogtételek külön „elismerésére“ volna szükség.

befolyása az egyes jogszabályok tartalmára, azok keletkezésére, változására és megszűnésére, legfeljebb fordítva, a jogszabályok tartalma hat rá vissza abban a kivételes esetben, ha az nem felel meg többé az életviszonyok új rendjének, amely esetben megrendül a jogérzet, a jogi meggyőződés a fennálló jogrenddel szemben, ami forradalomhoz, a fennálló jogrend összeomlásához vezethet.

A jogszabályok tartalma nem a jogalanyok jogi meggyőződésétől függ, hanem azt a jogalkotó tényezők akarata adja. Hogy melyek a jogalkotó tényezők s azok jogalkotó akarata hogyan jut kifejezésre, vagyis hogy a jogszabályok hogyan keletkeznek, hogyan jönnek létre, az mindig az illető jogrend jogforrási szabályának a kérdése. A jogforrási szabályok azok a szabályok, amelyek meghatározzák, hogy kinek és hogyan, mily formák közt, mily módon kijelentett akarata lesz jogszabály.

A történelem fejlődési folyamat a bizonytalantól, az ösztönszerűtől az öntudatos felé.⁴²⁾ Kezdetleges társadalmakban, főleg ahol a közösség még nem alakult ki egységes közületté, rendszerint még nincs kifejezett jogforrási szabály, hanem a jog alkotása öntudatlanul megy végbe, a szokás útján, olykép, hogy azt, ami szokásos, a jogalanyok kezdik általánosan kötelező jogszabályoknak tekinteni. A szokásjognál tehát ily esetben csupán annak követése tudatos, alkotása ellenben nem.⁴³⁾ De amint arra Bergbohm helyesen utal,⁴⁴⁾ a szokásjog alkotásánál az alkotás nem válik el az érvényesülés mozzanatától, hanem a jogszabály érvényesül már akkor, amidőn erre irányuló tudatos akaratkijelentés nélkül létrejön. Amint a szokást kötelezőnek tekintik, az mint jogszabály már érvényesül is. Az írott jog alkotásának módjait megállapító jogforrási szabályok csak később alakulnak ki. Így volt ez a nemzetközi jog terén is, amint erre később még lesz alkalmam visszatérni.

A nemzetközi jogban, ahol az államokat összekapcsoló egységes közület, az államok felett álló felsőbb hatalom híján ugyanazok a személyiségek a jogalanyok, mint amelyek a jogalkotó tényezők, — nevezetesen az államok, a jogalanyok jogérzete, jogi meggyőződése és

⁴²⁾ V. ö. Bergbohm, Staatsverträge und Gesetze als Quellen des Völkerrechts, 3. 1.

⁴³⁾ V. ö. Heilborn, Grundbegriffe des Völkerrechts, 38. 1.

⁴⁴⁾ Az id. h. 28. 1.

a jogalkotó tényezők jogalkotó akarata közötti különbség könnyen elhomályosul. — Azonban mégis van egy jelentékeny különbség az államok, mint jogalanyok és mint jogalkotó tényezők között. Ugyanis minden egyes állam már önmagában jogalany s mint ilyen köteles a nemzetközi jog szabályaihoz feltétlenül alkalmazkodni, az ily szabály követésére irányuló akarata tehát csak az ő saját akarata, amelynek indító oka a jogérzet, a jogi meggyőződés; ezzel szemben új nemzetközi jogszabály alkotásához, ha általános jogról van szó, az összes államok, ha pedig partikuláris jogéről, több, de legalább is két állam közös, egyező akaratára van szükség s az ily akarat indító oka valamely erkölcsi elv vagy a felismert célszerűség. Továbbá még egy különbségre kívánok rámutatni; minden jogszabály tekintetében minden egyes állam jogalany; de ha valamely állam csak a jogszabály létrejötte után keletkezett, annak alkotásában nem volt, — még nem is lehetett — jogalkotó tényező.

Visszatérve a jog fogalmához: említettük, hogy ahhoz csupán az szükséges, hogy a jogforrási tételek értelmében létrejött szabályok mint kötelező szabályok érvényesüljenek.

A jogszabálynak az a tulajdonsága, hogy mint feltétlenül kötelező erejű szabály kívánjon érvényesülni abszolút. Ameddig a jogszabály fennáll, jellemvonása az az általa támasztott követelmény, hogy meg ne szegjék, „der Anspruch der Unverletzbarkeit“, amint Stammler mondja⁴⁴⁾. Ezzel szemben a tényleges érvényesülést, az érvényesülés tényét természetesen nem kell abszolút értelemben venni, ez nem zárja ki a jogsértések előfordulását. „Das Recht kann gebrochen werden, aber es will es nicht“, mondja találónan ugyancsak Stammler.⁴⁵⁾

Csak az szükséges, hogy a jogsértések ne legyenek gyakoriak, tulnyomóak. Helyesen mondja Jellinek⁴⁶⁾, hogy a jogtalanság, ameddig nem képezi a szabályt, nem rontja le a jogot, hanem épen annak értékét és jelentőségét mutatja. A tényleges érvényesülés hiányáról tehát csak akkor lehet szó, ha a jogellenes cselekvés lesz a szokásos.

⁴⁴⁾ Wirtschaft und, Recht, 488. l.

⁴⁵⁾ Uott.

⁴⁶⁾ Die Lehre von den Staatenverbindungen, 9. l.

Ezt pedig a nemzetközi életben sem lehetett észlelni. A nemzetközi jog tényleges érvényesülése könnyen elhalványul, mert senki sem figyel azokra a sokkal nagyobb számban előforduló esetekre, amidőn az államok pontosan és lelkiismeretesen teljesítik nemzetközi jogi kötelességeiket és betartják a nemzetközi jog szabályait, de hangosan nyilvántartják a jogsértéseket⁴⁷⁾.

Viszont az állami jog terén is előfordulnak nagy számban jogsértések. Amint Bergbohm mondja,⁴⁸⁾ senkinek sem jut eszébe az ölés eltiltásától a jogszabály természetét elvitatni azért, mert gyilkosságok fordulnak elő s a magánjogot illuzoriusnak tartani azért, mert egyesek adóságaikat nem fizetik meg. És felteszi azt a kérdést,⁴⁹⁾ vajjon az olasz büntető törvénykönyvnek a rablásra, zsarolásra s a személyes szabadság elleni deliktumokra vonatkozó fejezetei megszűntek-e jogszabályok lenni azért, mert a kormánynak éveken keresztül nem volt ereje ahhoz, hogy a brigantikát elfogassa és megbüntesse.

A bíróságokra jelentékeny részben épen a jogsértések következtében van szükség. Természetesen oly esetekben is, amidőn a jogsértés reparálása elvileg nincs kizárva, nevezetesen a vagyoni jogsértéseknél általában ez a reparálás gyakorlatilag nem mindig vezet eredményre, mert pl. az adós a végrehajtás elől elvonja vagyonát vagy vagyontalan.⁵⁰⁾

Ezekben véltük kifejtetni a nemzetközi jog jogi természetét, amely ellen a nemzetközi jog u. n. tagadóí az érvek gazdag sorával lépnek fel. De az a fegyvertár, ahonnan a küzdelemhez eszközeiket veszik, az állami jog plasztikusan és tökéletesen konstruált épülete s érveik erőtlensége épen ebben áll.

Az állami jog a maga tökéletesebb kialakultságában, fejlettségében ugyanis nem lehet a jog fogalmi elhatárolásának kizárólagos alapja, mert az is hosszú fejlődés eredményeként érte el a mai alakját. Ha a jog meghatározásánál, kizárólag a mai fejlett állami jogból indulnánk ki, a társadalmi lét korábbi, alacsonyabb fejlődési fokán, az állami közületek teljes kialakulása, az állami szervezet teljes kiépítése előtti időkben fenn-

⁴⁷⁾ Az id. h. 12. l.

⁴⁸⁾ 36. l. 3. jegyzet.

⁵⁰⁾ V. ö. Heilborn az id. h. 26. l.

állott jogot, így főleg a kezdetleges népek jogát szintén nem lehetne jognak tekinteni.

A nemzetközi jog tagadóinak tehát az a hibájuk, hogy a jog fogalmának meghatározásánál a legtökéletesebb jognak, az állami jognak a vizsgálatából indulnak ki, a jog ismertető jeleit kizárólag az állami jog bizonyos tulajdonságaiból és intézményeiből veszik. Helyesen mutat rá Merkel⁵¹⁾ arra, hogy sokan tagadják a nemzetközi jog létét, de csak azt képesek bebizonyítani, hogy a nemzetközi jog elismerése a jognak általuk elfogadott fogalmával nem egyezik, ami azonban e fogalom jósága és nem a nemzetközi jog jogi mivolta ellen szolgálhat érv gyanánt. Utal arra különben Jellinek is⁵²⁾, hogy a nemzetközi jog tagadása csupán a jog egy iskolai fogalommeghatározásának doktrinár következménye. A nemzetközi jog tagadói által a nemzetközi jog jogi természete ellen felhozott kifogások valóban gyakran emlékeztetnek annak a Macoulay által említett esztétikusnak a Shakespeare Othellója ellen felhozott ama megjegyzésére, hogy e tragédiának az a hibája, hogy Othelló fekete, holott a tragédia hőseinek fehérnek kell lennie.

A nemzetközi jog tagadói által felhozott érvek közül a leglényegesebb az, hogy az államok közösségében nincs oly felettük álló hatalom, mely a jogszabályokat felsőbbbségi parancsok gyanánt bocsátaná ki s azokat a maga tekintélyével és erejével érvényesítené⁵³⁾.

Azonban már fentebb is említettük, hogy ott, ahol a jogalanyok felett álló legerősebb ily felsőbb hatalom van, nevezetesen az államban, a jogszabályok voltaképpen csak alakilag jelentkeznek az állam parancsai gyanánt, lényegileg igazi alapjuk a jogérzet, illetőleg a jogi meggyőződés⁵⁴⁾, mert ennek megrendülése esetében az állam nem képes fenntartani a jogrendet, hanem a jogrend

⁵¹⁾ Juristische Encyclopoedie, 1885. 363. l.

⁵²⁾ Die Lehre von den Staatenverbindungen. 8. l.

⁵³⁾ V. ö. Fricker az id. h. 379. és 394. l.

⁵⁴⁾ Helyesen mondja Grossschmied (Jogszabálytan 5. l.), hogy: „... ezért jog az államok, illetőleg a nemzetek, mint politikai testek egymáshoz való viszonyát szabályozó és jogtételekbe foglaló úgynevezett nemzetközi jog, bárha nincs közös főhatalom, mely az ő érvényesülését biztosítsa. De ott van az igazság eszméje, az emberi lélekben élő jogérzet, amely több, mint minden főhatalom. S illetőleg az erő, ami ebben s ezzel a joggal már önmagánál fogva rejlik, a legfőbb főhatalom, amíg emberek élnek s illetőleg amíg az emberi névhez méltóknak maradni akarnak.“

összedől, esetleg maga alá temetvén a hozzá ragaszkodó állami szervezetet is.

Mindenesetre tökéletesebb jog az, amely mögött egy erőteljes felsőbb hatalom áll a maga tekintélyével és erejével, de ez nem fogalmi kelléke a jognak.

Nemcsak a nemzetközi jog világa az a terrén, ahol felsőbb hatalom nélkül is jogról beszélhetünk.

Ha valamely elsülyedt hajó hajótöröttjei egy lakatlan szigetre vetődnek s ott az érdekek közössége bizonyos rendet tesz szükségessé, melyet az új szigetlakók szervezett felsőbb hatalom kialakulása nélkül pusztán a jogi meggyőződés alapján magukra kötelezőnek tekintenek és általában követnek is, már jogról beszélhetünk. Sőt ha e hajótöröttek véletlenül mind erkölcsös és szociális érzésű kultúrlények, e jog biztosabban és tökéletesebben érvényesül, mint bármely kulturállam joga. Mert a felsőbb hatalom tekintélye és ereje által biztosított tökéletesebb jogra nem a jog fogalma, hanem az emberek tökéletlensége miatt van szükség.

Ugyancsak a primitív társadalmakban, amelyekben a közület még csak születik, amelyekben a szervezett felsőbb hatalom kialakulása még nincs befejezve, szintén beszélhetünk már jogról. Helyesen mondja Groschmied⁵⁵⁾, hogy: „Mihelyt olyasmit hallunk vagy olvasunk, hogy fölteszem a törzstagok az ejtett zsákmányon közösen osztoznak, vagy hogy egyik a másiknak kezéből a falatot ki nem veszi, vagy hogy ami az egyiknek bunkója, dárdája vagy csecsebecséje, azt a másik föle legott ki nem ragadja, mert érez magában valami eszmei korlátot, mely ezt tiltja, — már ezen és hasonló jelenségekben lehetetlen észre nem venni annak a csiráját, nyilvánulását, amit jognak nevezünk.“⁵⁶⁾

Ezekhez képest nem lehetett akadály a nemzetközi jog jogi természetének az egységes törvényhozó, illetőleg jogalkotó szerv hiánya⁵⁷⁾ sem. És pedig már

⁵⁵⁾ Az id. h. 1. l.

⁵⁶⁾ V. ö. Stammer az id. h. 121. l., aki szintén utal arra, hogy a jog a prius, az állam mindig feltételezi a jogot, de fordítva ez nem áll. Hivatkozik a nomádnépek jogára s a zsidók jogi közösségére, amelyben a 40 éves vándorlás alatt éltek. (Terület híján nem lehetett szó államról.)

⁵⁷⁾ Régi érv a nemzetközi jog jogi természete ellen; már 1710-ben Rogers Arnold a leydeni egyetemen a „Dissertatio, qua demonstratur jus gentium non dari“ című előadásában egyik főérv gyanánt hivatkozik erre a körülményre; utaltak erre külö-

csak azért sem, mert a szokásjog keletkezéséhez sincs szükség ily külön törvényhozó szervre, ennek a jogi természetét pedig senki sem vonja kétségbe. Primitív népeknél különösen a szokás a jog keletkezésének úgyszólván egyedüli forrása.

A jog fogalmi kellékei szempontjából tehát nem tehet különbséget az, hogy a nemzetközi jog terén az írott jog alkotásának sem az a módja, hogy valamely az államok felett álló egységes szerv jelenti ki akaratát, hanem az, hogy maguk az egyes államok juttatják kifejezésre szerződés alakjában egyező jogalkotó akaratukat. Ez ugyan nem az egyes államok akarata felett álló egységes összakarát, közakarát, hanem csupán az államok egyező, közös akarata, az így létrejött jogszabályt azonban az államok, mint a nemzetközi jog részét kötelezőnek, a jogi meggyőződésük alapján felettük lebegő jogrend részének tekintik és mint ilyent követik⁵⁸⁾.

Ugyancsak nem akadály a nemzetközi jog jogi természetének az, hogy szabályai nem részesülnek bírói védelemben.

A szabályok megsértése esetére a bíráskodás nem fogalmi kelléke a jognak. A bíró szerepe ott kezdődik, ahol a jogot megsértik, vagy ahhoz nem alkalmazkodnak, ennek bekövetkezése pedig már feltételezi a jog létét. Csak azt lehet megsérteni, ami már van, él és létezik.⁵⁹⁾

A bírói intézmény léte tehát valamely alkalmazás tárgyát képező jog fennállására mutat, de annak hiánya még nem bizonyítja a jog hiányát, amint azt Bergbohm kiemeli⁶⁰⁾.

Az állami jog szabályainak jelentékeny része mö-

nösen számosan az angol irodalomban, főleg Mill és Austin. — L. Nys; *Le droit international, Les principes, les theories, les faits*; 133. sk. 1.

⁵⁸⁾ Találóan utal Nippold (33. l.) arra, hogy a szerződés a nemzetközi jog terén az írott jogalkotás alakja s szerepe e téren ugyanaz, mint a belső állami jog terén a törvényé. (Nippold, mint az akarati elmélet híve ehhez hozzáteszi, hogy a törvény a szerződéssel szemben az önkorlátozás mellett parancsot tartalmaz.) A nemzetközi jog terén a törvényhozót „nélkülözni” éppen olyan, — mondja — mintha valaki azon csodálkoznék, hogy a szánkónak nincs kereke s azért tökéletlenebbnek tartaná, mint a kocsit.

⁵⁹⁾ Helyesen mondja Grosschmied (az id. h. 3. l.), hogy a jogeszmé, mint az emberi külső életviszonyokra vonatkozó eszmei mérték, nem merítheti létét abból mintegy ex post, hogy azt megsértik.

⁶⁰⁾ Az id. h. 27. l.

gött sem áll ott a bíró. A magánjogban is találkozunk *lex imperfectákkal* s a közjog szabályainak igen nagy részénél, — így főleg az államfő kötelelességeire vonatkozóknál, — nincs szó bírói védelemről.

Viszont a nemzetközi jog területén sem ismeretlen a bíraskodás fogalma. Ehelyütt nem a világtörténelem „bírói székére” gondolunk, amire Hegel utalt. Erről Oppenheim helyesen mondotta, hogy igazságszolgáltatása lényegesen más, mint a járásbíróságé s ta'álóan jegyezte meg Bergbohm⁶¹⁾, hogy az „*ein unpraktisches Gericht von sehr zweifelhafter Gerechtigkeit, welches erst nach der Exekution kommt und höchstens eine Ehrenrettung vollzieht*“.

A bíraskodás, amelyre mi célunk, a választott bíró döntése.⁶²⁾ Igaz, hogy ennek csupán akkor lehet helye, ha az állam a bírói döntésnek aláveti magát⁶³⁾. De az ily döntés is, ha tárgya nem arbitrárius érdekmérlegelés, hanem valamely nemzetközi jogi jogvita

⁶¹⁾ Az id. h. 27. l.

⁶²⁾ E vonatkozásban nagyobb jelen'őségűek az oly választott bírósági szerződések, amelyekkel a szerződő államok nem valamely egyedileg meghatározott jogvita, hanem általában a jövőben netalán felmerülő bizonyos tárgyú jogviták tekintetében vetik alá magukat a választott bíróság döntésének. (L. pl. nálunk Portugállal, az Egyesült Államokkal, Nagybritániával, Brazíliával és Svájjal kötött választott bírósági egyezmények = 1913: XLIV, XLV., XLVI., XLVII., 1914: XXVIII. és 1915: I. t. c. ek. — Érdekesek a középamerikai államok között az 1907. évi dec. hó 20-án létrejött egyezmények, amelyek Corte de Justicia Centro-Americana elnevezés alatt oly bíróságot létesítettek, amely hivatva van dönteni az egyes államok között felmerülő bármilyen és bármily eredetű oly viszályok eseteiben, amelyeket diplomáciai úton nem sikerült elintézni (L. Alvarez, *Le droit international américain*, 188 sk. l.; a bíróság két ítéletéről tesz említést s megjegyzi, hogy: „*c'est la première application de l'idéal, depuis si longtemps désiré en Europe, d'une juridiction internationale, près de laquelle un Etat puisse présenter ses griefs contre un autre Etat. En tout cas, il ne faut pas tirer de ce fait une conclusion générale, en croyant qu'une telle juridiction puisse s'établir partout et pour tous les cas. Dans l'Amérique-Centrale, cette juridiction est possible, parce qu'entre les Etats il y a tendance à l'unification. La Cour peut donc être considérée comme une Cour suprême fédérale*“).

Nippold (az id. h. 219. sk. l.) a jogsegély embryonális alakjának tekinti a közvetítést és a jó szolgálatokat is. Ez azonban csak tényleges segítség, nem pedig jogsegély.

⁶³⁾ Bergbohm felhossa (az id. h. 28. l.) a zsákmánybíráskodást is. Ez azonban addig, amíg a nemzetközi zsákmánybíróság nincs felállítva, egyszerű önbíraskodás, csak épen hogy az állam saját bírói szervei által gyakorolja az önbíraskodást.

eldöntése, valamely nemzetközi jogi jogsértés megállapítása és reparálása vagy következményeinek kimondása, — szintén jogot, alkalmazandó jogot tételez fel⁶⁴).

A választott bírói döntéstől eltekintve a nemzetközi jogban az önsegély a jogok védelmének és érvényesítésének az eszköze, ami mindenesetre a jogrend által nyújtott jogsegély mögött marad, mert amint Bergbohm mondja, nyert csaták sohasem jelentik ugyanazt, mint nyert perek és bevett várak ugyanazt, mint megdöntött érvek⁶⁵).

Azonban az önsegély megengedett volta nem ellenkezik a jog fogalmával, természetével. Elvértve még a mai tökéletes állami jogban is találkozunk az önsegély, az önbíráskodás megengedett eseteivel (pl. a birtok megvédése, zálogolás). Sőt az önsegély, az önbíráskodás uralkodó volta sem fosztja meg a jogot e minőségétől. Így a népek kezdetleges fejlődési fokán a büntetőjog érvényesítése úgyszólván kizárólag a sértettnek és nemzetségének feladata. A közület kezdetben a büncselekmények túlnyomó részének nem nyújt jogsegélyt s így az önbíráskodás, magánbosszu, majd később a vérbosszu volt a büntetőjog érvényesítésének a módja⁶⁶). Még az államhatalom kifejlődése és a büntetőbíráóságok szervezése után is évszázadokig gyakorolták a magán vagy a vérbosszút, sőt azt egyes törvényhozások kifejezetten is megengedték⁶⁷).

Végül nem akadályozza a nemzetközi jog jogi természetének, hogy nincs mögötte szervezett kényszer, mely megtartását biztosítaná.⁶⁸)

Ugyanis a kényszerszankció mindig egy másodlagos jogtétel tartalma, amely valamely elsődleges, bizonyos magatartást előíró jogtétel megszegése esetére szól s csak akkor érvényesül. Tehát mindig elsődleges jogtételt, vagyis már jogot feltételez.

A kényszer eszerint csak nagyobb biztonságot

⁶⁴) Arra, hogy a választott bíró döntése is alkalmazandó jogot feltételez, már Ihering utalt (Der Zweck im Rechte, II. k. 323. sk. 1.)

⁶⁵) Az id. h. 27. l.

⁶⁶) Balogh Jenő. A büntető perjog tankönyve. 28. sk. 1.

⁶⁷) Uott 32. l. Így nálunk még Szent László törvényei.

⁶⁸) Ez szokott a nemzetközi jog tagadóinak legfőbb érve lenni s ezen a ponton intézik a nemzetközi jog jogi természetére ellen leghevesebb támadásait. Példaként álljon itt Ficker következő mondása: „ein positives Recht, das keine Macht hat, ist ein Unding, ein Widersinn“ (Az id. h. 372. l.)

nyújt a jognak, de nem feltétele, nem fogalmi kelléke. Helyesen mondja Seligmann, hogy nem jogtétel minden szabály, amely mögött egy hadtest áll és viszont az sem igaz, hogy végeredményben minden jogtétel a bajonettek hegyén vagy a bírósági végrehajtó erős öklén nyugszik.⁶⁹⁾

Az állami kényszerrel biztosított jog is az esetek túlnyomó részében kényszer nélkül, az egyesek jogérzete, jogi meggyőződése alapján érvényesül, sőt ha minden esetben ily kényszerre lenne szükség a jog uralmához, ez kivihetetlen lenne és a jogrend halálát jelentené. Amellett az állami kényszer sem biztosítja feltétlenül, minden esetben a jogrend érvényesülését, sokszor a kényszer nem alkalmazható (pl. az adósnak csak külföldön, olyan államban van vagyona, amellyel szemben nincs végrehajtási jogsegély) vagy nem vezet eredményre (pl. az adósnak nincs végrehajtás alá vonható vagyona). Ezenfelül a jog tekintélyes része, így különösen a közjog s annak főleg az államfő kötelességeire vonatkozó része nincs ellátva kényszerszankciókkal. Végül az állami kényszer sem jelenti az állam szervezetének valamely fizikai erejét, hanem végeredményében az is csak állami parancsokon, a jog parancsain épül fel, amelyek végső alapja szintén csak a jogérzet, illetőleg a jogi meggyőződés. Ennek megrendülése esetében tehát az állami kényszer is csődöt mond, amint azt forradalmak idejében olykor látni lehet. És last not least, az állami kényszer sem teljesen abszolút erejű, mert az emberi akarat a kényszernek is ellenállhat.⁷⁰⁾

Sokan általában a kényszer hiányát vetik a nemzetközi jog szemére. Azonban voltaképpen csupán a szervezett kényszer az, amelyet a nemzetközi jog nélkülöz.⁷¹⁾ Maga a kényszer, mint az alanyi jogok védelmének és a tárgyi jog érvényesülésének biztosítója, nem ismeretlen a nemzetközi jogban sem, de az csupán tökéletlenebb, szervezetlen alakjában jelentkezik, nevezetesen a jogos önsegélyben, amelynek legerősebb eszköze a háború. Minthogy ugyanis a nemzetközi jogéletben nincs oly felsőbb hatalom, mely a jogok védelme és érvényesítése végett jogsegélyt nyújtana, jogvédelmi és jogérvényesítési eszköz gyanánt egyedül az önsegély

⁶⁹⁾ Beiträge zur Lehre vom Staatsgesetz und Staatsvertrag, II. k. 139. I.

⁷⁰⁾ V. ö. Triepel, Völkerrecht und Landesrecht, 103 s. k. I.

⁷¹⁾ Erre már Ihering is rámutat, az id. h. II. k. 323. s. k. I.

szerepelhet.⁷²⁾ Ez természetesen kisebb garanciája a jognak, mint a szervezett kényszerre támaszkodó segítség, mert az önsegély ürügye alatt tág tere nyílik az önkénynek és az erőszaknak, főleg miután az államok jogilag egyenlők ugyan, de a valóságban nem egyenlő erők, hanem a gyengébbel szemben az erősebb áll.

E tökéletlen, szervezetlen kényszer fokozására felhasználhatnak ugyan a szövetségi szerződések, a gyengébbek védelmére pedig a garancia szerződések és a protektorátus.⁷³⁾ de ezeknek az értéke is felette problematikus, mert az a hibájuk, hogy rendszerint csak akkor hatékonyak, ha a többi szövetséges, illetőleg ha az erősebb állam önérdékét is szolgálják.

Az, amit Liszt mond,⁷⁴⁾ hogy a kényszer azért van meg a nemzetközi jognál is, mert ki akarná kétségbevonni, hogy a nemzetközi jogi közösségnek meg van az ereje arra, hogy valamely ellenszegülő tagját jogi kötelezettségének teljesítésére szorítsa, egyelőre csak elvont, elméleti tétel.⁷⁵⁾ A valóságban az államok egymásközötti viszonyaiban még nem jutott el odáig a jog, hogy az erők szervezése által uralkodjék a nyers erő fölött.

Az írók egy része nem is megy oly messze, hogy a jog fogalmához a szervezett kényszer kívánja meg, hanem megelégszik bizonyos, a jog tényleges érvényesülését biztosító más garanciákkal.

Ilyennek tekintik pl azt a visszahatást, amelyet a nemzetközi jog megsértése a nemzetközi jogi közösséghez tartozó államokban kelt s amelynek felidézésétől az egyes államok saját jól felfogott érdekükben tartózkodni fognak, mert különben megbízhatóságukat s a nemzetközi forgalomban ezen alapuló részvételüket veszélyeztetnék.⁷⁶⁾ S ez a visszahatás a nemzetközi érdek, er-

⁷²⁾ Igv Nippold, az id. h. 227. s. k. 1. — Grosch, Der Zwang im Völkerrecht (Abhandlungen aus dem Staats- und Verwaltungsrecht, 27. Heft) 83. 1.

⁷³⁾ L. Nippold az id. h. 213. ok 1, továbbá Grosch az id. h. 83. 1.

⁷⁴⁾ Das Völkerrecht, 10. kiad., 10. 1.

⁷⁵⁾ Eddig egy ilyen esetről lehet beszélni. Ugyanis bár nem szervezett, de alkalmi együttes fellépéssel gyakorolt nemzetközi kényszer volt a híres pekingi büntető expedíció, amint arra Grosch utal (az id. h. 95. 1.)

⁷⁶⁾ Erre utal pl. nálunk Csarada (A tételes nemzetközi jog rendszere, 488. 1.)

kölcsi és kulturközösség fejlődése mellett egyre erősebbé válik ⁷⁷⁾

Ilyen garanciának tekintik némelyek, hogyha a nemzetközi jog szabályait nem érvényesíti is kényszerrel valamely felsőbb hatalom, azért azok érvényesülése még sem függ az egyes államok tetszésétől. Mert a nemzetközi életben a nemzetközi forgalomban való részvétel, vagyis a nemzetközi jogközösséghez való tartozás feltétele a nemzetközi jog szabályainak tiszteletben tartása. És habár elméletileg az állam elszakíthatja magát a nemzetközi jogi közösségtől, ahova őt semmiféle kényszer sem köti, a valóságban ezt még sem áll módjában megtennie, minthogy ez a nemzetközi élettől való teljes elzárkózást jelentené, ma pedig már a nemzetközi érdekek közössége és kölcsönössége oly nagy, hogy erre tényleg egy állam sem képes. Helyesen mondja Jellinek ⁷⁸⁾ hogy csak a való életet félreismerő szobai bölcselkedés mondhatja, hogy az államok, különösen a modern államok tetszésére lenne bízva, hogy más államokkal érintkezni akarnak-e vagy sem. A közös kultúra és a közös érdekek alapzatán épül fel az államok közössége, — mondja ugyanő másutt, ⁷⁹⁾ — amely mint a történelmi fejlődés által adott tény az egyes tagok akaratától ép oly független, mint az állam fennmaradása az emberi egyedek tudatos, arra irányuló akaratától. S Liszt is helyesen utal arra, hogy még a leghatalmasabb állam is, ha kijelentené, hogy eddig kötött szerződéseit nem fogja megtartani s ujakat nem fog kötni, csakhamar rájönne arra, hogy ez önmagának a megsemmisítésével volna egyértelmű. ⁸⁰⁾

Tagadhatatlan, hogy a nemzetközi jog rendelkezik az imént tárgyalt garanciákkal, de nem azok adják jogi természetét. Az ily garanciák nem fogalmi kellékei a jognak, hanem a jog létfeltételeiből, e létfeltételek természetéből folynak, annak egyszerű következményei. Mert az ily tényleges garancia nem más, mint a jogérzet, a jogi meggyőződés alapjául szolgáló, az annak feltételét képező tényleges életviszonyok ereje, helyesebben ezeknek az életviszonyoknak a rendezést, szabályo-

⁷⁷⁾ Helyesen mondja Nys (az id. h. 143. l.): „ne peut-on pas invoquer un élément, dont la puissance s'affirme toujours d'avantage, quoiqu'elle ne soit pas encore organisée dans l'état actuel du monde, l'opinion publique ?“

⁷⁸⁾ Die rechtliche Natur der Staatenverträge 42. l.

⁷⁹⁾ System der subjektiven öffentlichen Rechte, 293. l.

⁸⁰⁾ Az id. h. 10. l.

zást kívánó természete Az életviszonyok ily tulajdonsága hozza létre a jogérzetet, illetőleg a jogi meggyőződést és ha az életviszonyok ily összekötő, egymásra utaltságot, kölcsönös kiegészülést és együttműködést kívánó természete megszűnik, az a jogérzet, illetve az a jogi meggyőződés, amely a régi jog alapja volt, elhalványul, kivész s az illető jogrend összedől.

A nemzetközi jog jogi természete ellen fel szokás hozni azt is, hogy annak akadálya az államok szuverénitása.

Azonban az állam szuverénitása nem azt jelenti, hogy az állami akaratnak nincsenek korlátai, hiszen az állam sem akarhat pl. olyant, ami fizikailag lehetetlen. A szuverénitás csupán abban áll, hogy az állam, mint uralmi szervezet, akaratának korlátait önmaga ismeri fel s önmaga veszi azokat figyelembe akaratának képzésekor, nem pedig valamely kívül álló tényező, pl. idegen állam, uralmi parancsszavára. A szuverénitás ily fogalmával azonban a nemzetközi jog jogi természete nem ellenkezik. Az állam nem azért alkalmazkodik a nemzetközi jog szabályaihoz, mert azokat valamely felette álló személyiség, szervezet, hatalom parancsolja neki, hanem a saját jogérzete, saját jogi meggyőződése alapján veszi figyelembe a nemzetközi jog szabályait s ismeri fel azokból adott esetekben akaratának a más államokhoz való viszonyára vonatkozó korlátait. A konkrét állami akarat képzésekor a többi államok nem mint felette álló, uralmi szervezetek lépnek fel vele szemben, hanem csupán mint vele egyenrangú és egyenlő jogu jogalanyok szerepelnek, akikkel szemben az állam saját jogérzete, saját jogi meggyőződése következtében alkalmazkodik a nemzetközi jog megfelelő jogszabályához. Az állam, amidőn pl. büntetőjogában és bűnvádi perrendtartásában az idegen államok képviseleti szerveinek területen-kivüliségét biztosítja, ezt nem a többi államok parancsszavára teszi, hanem azért, mert saját jogi meggyőződése alapján a nemzetközi jogot s így annak vonatkozó szabályát is önmagára kötelezőnek tekinti.

Az állami szuverénitás bizonyos korlátozását csupán a nemzetközi erkölcsi, érdek- és kulturközösségnek egységes, az államok felett álló közületté szervezkedése jelentené. Ez sem szüntetné meg okvetlenül teljesen, minden vonalon az állami szuverénitást, hanem a szuverénitás előreláthatóan csupán amaz ügyek tekintetében menne át az új közületre, amelyek a kapcsolat erejénél

fogva annak tárgyát képeznék, vagyis amelyekre a közület jogalkotó hatásköre kiterjedne. Minden egyéb vonatkozásban, minden más ügyre nézve az állami szuverénitás érintetlen maradna, vagyis az egyes államok helyzete hasonló lenne a részállamok helyzetéhez a szövetséges államban.

Egyesek a jogról alkotott különleges felfogásukhoz képest más érveket is hoznak fel a nemzetközi jog jogi természetére ellen.

Igy az ifjabb Gettcken szerint⁸²⁾ az emberi cél-egyesülések (Zweckverband) addig, ameddig a célok elérésére csupán a szervezett akarat szolgál, csak erkölcsi közületek s jogi közületekké csak akkor válnak, ha a célok megvalósítására nemcsak a közös akarat, hanem az annak megvalósítására irányuló közületi szervezet is kialakul, ilyen pedig a nemzetközi életben nincs.

Azonban ez a felfogás nyilvánvalóan összetéveszti a jog tökéletesebb, biztosabb érvényesülését megvalósító közületi erőt, szervezetet magával a joggal.

Somló szerint ahhoz, hogy valamely hatalomtól származó szabályok jogszabályok legyenek, szükséges, hogy az a hatalom amelytől származnak, jogi hatalom legyen. Ennek pedig egyik feltétele, hogy az illető hatalom számos szabályt állítson fel és így az életviszonyok aránylag nagyobb körét vonja a pozitív szabályozás körébe. Ezt azonban szerinte az államok nemzetközi közösségétől származó nemzetközi jogról nem lehet mondani, mert a nemzetközi közösség nem köti le az államot a maga egész lényében.⁸³⁾

Azonban a jogszabályok számossága, tartalmi kiterjedése nem lehet fogalmi kelléke a jognak, amelyet más szabályoktól nem quantitativ ismérvek különböztetnek meg. A jogszabályok tartalmi kiterjedése a tényleges viszonyoktól, nevezetesen attól függ, hogy az életviszonyok természete mily vonatkozásokban, mily terjedelemben kíván kötelező erejű rendet. Az, hogy az érdek-, az erkölcsi, az érzelmi közösség igényel-e jogi rendezést, nem függ a kapcsolat terjedelmétől — Igy pl. ha valamely szövetséges államban a központi államhatalom aránylag csupán kevés ügyre terjed is ki, azokra nézve mégis létesít külön, önálló jogot.

Felhozza Somló azt is, hogy az államok nemzetközi közössége, mint hatalom nem elég állandó ahhoz,

⁸²⁾ Az id. h.

⁸³⁾ Az id. h. 159. s. k. l.

hogy jogi hatalom legyen, mert mihelyt részei közt, amelyek alkotják, vagy legalább a nagyhatalmak, vagy azok csoportjai közt viszály üt ki, ez a hatalom vagy meglazul, vagy egészen el is tűnik.⁸¹⁾

Azonban az a körülmény, hogy az államok között együttműködésre a világháborúk idején nem képesek, csupán új általános nemzetközi jogszabály alkotásának akadálya, de nem érinti az eddig alkotott nemzetközi jog kötelező erejét, sőt annak egy igen jelentékeny része, nevezetesen a háború esetére alkotott jogszabályok, éppen ilyenkor válnak aktuálisakká.

Az általános háború, vagy legalább is a nagyobb államcsoportok háborúja — s így a most dúló világháború is — kétségkívül kritikus ideje a nemzetközi jognak.

Az önsegély, a szervezetlen kényszer, ha nagyhatalom, intenzív erő rejlik mögötte, mindenesetre magában hordja az önkény, az erőszakoskodás, a jogsértés csiráit. A küzdelem hevében a küzdők ökle sokszor nem csak egymásra sujt, hanem a jogra is csapásokat mér, sőt esetleg annak értékét bizonyos vonatkozásokban átmenetileg illuzoriussá teheti. Ha azonban nem a ma pesszimiztikus hangulatával, hanem a folytonosságot tekintő, az elméleti, tárgyi vizsgálódásnak higgadtságával taglaljuk a helyzetet, azt nem fogjuk ily sötét színben látni. A nemzetközi jog érvényesül ma is a semleges államok egymásközi viszonyaiban, továbbá a hadviselő s a semleges államok egymásközi viszonylataiban sőt erősen érvényesül a hadviselő felek közt is a háború esetére alkotott szabályoknak igen jelentékeny része.

A „rég” nemzetközi jog tehát nem halt meg s ne akarjuk a háború áldozata gyanánt a halottakkal együtt az élet is eltemetni, ha mindjárt a háborúban kapott sebek megviselték is.

Még kevésbé keletkezett az eddigi nemzetközi jog megsértései által új nemzetközi jog.^{81A)}

Jogsértések által új jog sohasem keletkezhetik. A jogsértés támadás a jog ellen, annál az akarat a joggal való szembehelyezkedésre irányul s az ily akarat vagy azért jöhet létre, mer a jogi meggyőződést más, erősebb

⁸¹⁾ Az id. h. 162. l.

^{81A)} L. dr. Zilahi László „Élő és holt nemzetközi jog” című tanulmányát. (a „Magyar Jogélet” kiadása 1918.)

ben érvényesülő képzetek legyőzik, vagy azért, mert a jogi meggyőződés megrendült. Ez utóbbi forradalmi jelenség, a jogi vezethet a tárgyi jog, a tételes jogrend halálához, a jogközösség tényleges megszűnéséhez, de még nem jelenti a jogsértés gyanánt szokásossá vált cselekvésnek új joggá, új jogrenddé alakulását, mert ennek létrejötteléhez jogalkotó akaratra^{84B)}, érvényesüléséhez pedig új jogi meggyőződésre van szükség.

Tehát még abban az esetben is, ha a most dúló világháborút a nemzetközi jog szempontjából forradalmi jelenségnek tekintenők^{84C)}, az nem jogalkotásnak, hanem jogrombolásnak a jelensége volna s csak annak lezajlása után keletkezhetnék új jog az államok egyező jogalkotó akarata alapján, amelynek érvényesülését megint csak új jogi meggyőződés biztosíthatná.

Részemről azonban nem látom a nemzetközi jog forradalmának a jelenségeit az előfordult jogsértésekben — és semmiesetre sem látom a forradalom győzelmét. A központi hatalmak legalább is feltétlenül a jogfolytonosság alapján állanak és ha a háború után a nemzetközi jog terén új jogszabályok alkotására kerül majd a sor, azok nem a meglevő jog sirján új ültetések, hanem a régi fán a száraz galyak lenyesegetése, új hajtások, és talán új, nemesebb oltások útján fognak létrejönni. Vagyis nem rombolás s azután az újra elülről kezdés, hanem a régi jog tovább fejlesztése az, amit a háború után várhatunk, a tuiságosan elméletieknek bizonyult tételek helyett új, megfelelőbb, gyakorlatiasabb szabályok alkotása és természetes fejlődés, vagyis a közelebbi érdekkapcsolatok mélyítése és erőteljesebb szervezkedése s ezáltal hatásosabb garanciák kialakulása.

A nemzetközi jog jogi természete ellen Somló a jog megszegésének gyakoriságával is érvel.⁸⁵⁾ Már fentebb rámutattunk arra, hogy nem áll az, mintha a nemzetközi életben a nemzetközi jog betartásával szemben annak megszegése lenne a tulnyomó.

^{84B)} Szokás útján ösztönszerű jogalkotás csak primitív népeknél fordul elő. Azonban a szokás akkor sem mint jogsértés, hanem mint tudatos jogalkalmazás jelentkezik. L. erről fentebb.

^{84C)} Amint ezt úgy látzik Zilahi is teszi, az id. h. 19. sk. 1. Erre az utra nem követhetjük; amint fentebb kifejtettük, nézetünk szerint csupán a nemzetközi jognak egy — igaz, hogy ma átmenetileg leginkább, de azért nem kizárólagosan aktuális — része, a háború esetére szóló jogszabályok azok, amelyek szintén nem a maguk egészében, hanem csak részben kaptak sebeket.

⁸⁵⁾ Az id. h. 164. sk. 1.

Láttuk tehát, hogy a nemzetközi jog is jogrend, szabályai jogszabályok, ha mindjárt e jog nem is áll a jog tökéletességének oly színvonalán, mint az állami jog, ha mindjárt érvényesülésének nincsenek is oly erőteljes eszközei, mint aminővel az állam tekintélyében, jogszolgáltatásában és szervezett kényszerítő erejében az állami jog rendelkezik.

Tehát nem csupán keletkezőfélben levő jog⁸⁶⁾, hanem már meglevő jog, amely azonban nincs a tökély oly fokán, mint az állami jog s amely ma még — és pedig nem csupán tartalmi szempontból — a fejlődés korát éli.⁸⁷⁾

Milyen lesz a tökélesedés útja, mi lesz a fejlődés iránya és mily méretű lesz az — mindezek ma még oly kérdések, amelyekre nem lehet biztos választ adni.

Tény az, hogy ma minden vonalon a jog szocializálódásának a korát éljük. A társadalmi rétegek, az érzelmi és az érdekkapcsolatok szervezkedése a jövő zenéje. A nemzetközi közösség körén belül is a fejlődés előreláthatóan a szervezetlenségtől, az alkalmi társulástól a szervezett társulás⁸⁸⁾, esetleg a közületi szervezke-

⁸⁶⁾ „Werdendes Recht“, amint Fricker (az id. h. 404. l.) és Gierke (Die Grundbegriffe des Staatsrechts und die neuesten Staatsrechtstheorien, Zschr. f. die ges. Staatswiss., XXX. k. 181. l.), „Ansätze des werdenden Rechts“, amint Becker (az id. h.) mondják. De Gierke a nemzetközi jogról szólva határozottan kiemeli emellett, hogy: „ihm fehlt das letzte formelle Siegel, welches erst der Staat dem Rechte aufdrückt. Allein nimmer wird nur deshalb eine gesunde und wirklich realistische Anschauung dem Völkerrecht das von dem Bewusstsein aller gebildeten Nationen für Recht gehalten wird, die Rechtsnatur überhaupt absprechen.“

⁸⁷⁾ Utal erre Savigny is (System des heutigen römischen Rechts, I. k. 33. l.) Szerinté a nemzetközi jog azért tökéletlenebb alakulat, mert nincs teljesen bizonyos tartalma és nincs meg az a reális alapja, mint aminővel az államjog az államhatalomban és különösen a bírói hatalomban rendelkezik.

⁸⁸⁾ Ennek első jelenségeit láthattuk már az újabb időkben az u. n. nemzetközi uniókban. Általában a fejlődésnek erre az irányára s az államok egymásra utaltságának különösen gazdasági téren egyre fokozódó jelentőségére a tudomány nem helyez kellő súlyt. Sok tekintetben igaza van Alvaresnak, amidőn azt mondja (az id. h. 7. l.), hogy: „Malheureusement les publicistes modernes n'ont pas assez tenu compte des transformations de la société internationale . . . — Ils ont continué, comme leurs prédécesseurs, à considérer les rapports internationaux au point de vue de l'indépendance absolue des Etats, au lieu de les envisager au point de vue de leur croissante solidarité ou de leur indépendance“.

dés felé visz. De amint az egyénekből álló nagy közületnek, az államnak keletkezését csupán, elméleti emberek elvont okoskodása vezette vissza az emberi akarat egyetlen nagy aktusára, egyetlen szerződésre, holott az szervesen, lassan fejlődött ki, épen úgy a nemzetközi életben sem várhatjuk azt, hogy az összes államok spontán elhatározásából egyetlen szerződés alapján létre fog jönni az államok felett álló, hatalmas, életerős nemzetközi közület, az „államok állama”. Ehhez, valamint a háboru teljes kiküszöböléséhez aligha lehet az összes egyenlő jogú államok laza, illetőleg mesterséges szövetségének fantasztikus terve alapján egy ugrással eljutni. A legközelebbi jövő fejlődése egyelőre alighanem az egyes, egymáshoz érdek, — érzelmi és kultur kapcsolatok által közelebb álló kisebb államcsoportokon belül az egyes államoknak egymáshoz való közeledése, e kapcsolatok szervezett társasági alakjának létesítése és kiépítése, vagyis a nemzeti államokat védelmi és gazdasági érdekkapcsolatok erejével összetartó nagyobb államszövetségek felé fog vezetni.

Ha már mostan a fentebb kifejtettek alapján a nemzetközi jog jogi természetét elfogadjuk, akkor a nemzetközi szerződések jogi kötelező erejének a kérdése azon fordul meg, hogy van-e a nemzetközi jognak oly szabálya, amely az államok által egymás között kötött ily szerződéseket jogi kötelező erővel ruházza fel.

Ezt a szabályt a nemzetközi jognak ama talán legrégibb s ugy az elméletben általánosan elfogadott, mint az államok gyakorlatában kifejezésre jutó általános szokásjogi tételében találhatjuk fel, hogy: „pacta sunt servanda”⁸⁹⁾.

Ez a szabály jutott kifejezésre az 1871. évi londoni konferencia január hó 17-iki üléséről felvett jegyzőkönyvben, amely szerint az Északnémet szövetségnek, Ausztria-Magyarországnak, Nagybritániának, Olaszországnak, Oroszországnak és Törökországnak (vagyis a nagyhatalmaknak) a konferenciára összegyűlt meghatalmazottai kijelentették, hogy a nemzetközi jog lényeges

⁸⁹⁾ Hall (Treatise on International Law, III. kiad., 323. l.) e tételhez kerülő uton jut el. Szerinte az államok szerződéskötési képességéből következik, hogy szerződéseket köthetnek egymással és abból, hogy a nemzetközi jog elismeri a szerződéskötési képességet, folyik, hogy a szerződések kötelezők. („... and this power — t. i. power of contracting — being recognised by international law, contracts may in virtue of it, when duly concluded, become legally obligatory”).

alapelve, hogy egy hatalom sem mentesítheti magát valamely szerződésen alapuló kötelezettsége alól, sem annak rendelkezéseit nem módosíthatja másképp, mint a szerződő feleknek barátságos megegyezés alapján kieszközlendő beleegyezésével⁹⁰⁾.

A nemzetközi szerződések jogi kötelező erejének, illetőleg a nemzetközi jog jogi természetének ily levezetése azonban nem érvényesül sem a maga tisztaságában, sem pedig a megfelelő kizárólagossággal az irodalomban.

A legtöbb nemzetközi jogi író nem, vagy nem egyedül a tárgyi jog megfelelő szabályára vezeti vissza a nemzetközi szerződések jogi kötelező erejét, hanem az államok közt a jogképesség kölcsönös elismerésére, illetőleg az államoknak a szerződésekhez fűződő érdekére, az abból származó előnyökre,⁹¹⁾ az államok kölcsönös érdekére, az államok kölcsönösségére és akarataik egyezésére⁹²⁾, az államok becsületére és méltóságára, erkölcsi és anyagi érdekére⁹³⁾, az egyetemes haszonnak, a szükségességének tudatára⁹⁴⁾, az igazságosságra⁹⁵⁾, erre és az érdekre⁹⁶⁾ stb.

Azonban a nemzetközi szerződések jogi kötelező erejének nem egyszerűen a tárgyi jog kötelező szabályára, hanem morális, vagy hasznossági, célszerűségi elemekre, de különösen a szükségszerűségekre való visszavezetése voltaképpen természetjogi felfogás, amely még ma is nem egyszer kísért a nemzetközi jogtudományban, amelynek maradványaival még ma is át van itatva e tudomány⁹⁷⁾.

⁹⁰⁾ „C'est un principe essentiel du droit des gens qu'aucune puissance ne peut se délier des engagements d'un Traité, ni en modifier les stipulations, qu'à la suite de l'assentiment des Parties Contractantes, au moyen d'une entente amicale“.

⁹¹⁾ Martens, Völkerrecht, 389. sk. 1.

⁹²⁾ Heffter, Das europäische Völkerrecht stb., 8. kiad., 183. l.

⁹³⁾ Pradier-Fodéré, Traité de droit international public européen et américain, II. k. 846. l.

⁹⁴⁾ Riviér, Lehrbuch des Völkerrechts, II. kiad., 320. l.

⁹⁵⁾ Bonfils, Manuel de droit international public (droit des gens), VII. kiad., 575 sk. 1.

⁹⁶⁾ Piédelièvre, Précis de droit international public de droit des gens, I. 293. l.

⁹⁷⁾ Erre mutat rá Nippold is (az id. h. 3. l.): Eine Ausscheidung des naturrechtlichen Stoffes aus der Theorie der einzelnen Rechtsgebiete erscheint geboten . . . Für kein Rechtsgebiet wird aber eine solche Trennung so grosse und wohlthätige Folgen haben, wie für das Völkerrecht. Denn keine andere Dis-

A szerződések jogi kötelező ereje egyedül a tárgyi jog ama parancsán nyugszik, hogy *pacta sunt servanda*. Az, hogy mi a tárgyi jog eme szabályának indoka, hogy a jogrend miért ruházta fel jogi kötelező erővel a szerződéseket, morális vagy hasznossági, célszerűségi okok miatt, vagy mindkét alapon, nem tételes jogi, hanem jogbölcsészeti kérdés.

Ugyancsak nem jogi kérdés az sem, hogy van-e a szerződéseknek a jogi kötelező erőn kívül más erejük is, nevezetesen, hogy a jogszabályon felül, illetve amellett a szerződések betartásánál az akaratelhatározás indoka gyanánt szerepelnek-e egyéb, azt erősítő képzetek, nevezetesen az adott szó betartását kívánó erkölcsi érzés, továbbá ama célszerűség tudata, hogy a szava-hihetőség, a megbízhatóság hármeve az életviszonylatokban, a forgalmi életben az érdekek védelme szempontjából is hasznos⁹⁸⁾.

Viszont magát a nemzetközi jog jogi természetét az íróknak egy igen jelentékeny része nem az államok jogérzetéből, jogi meggyőződéséből, hanem az állami akarat önkorlátozásából vezeti le.

Ez az elmélet a szerződés (Vertrag) és a megállapodás, helyesebben a megegyezés (Vereinbarung) közötti különböztetésen épül fel, ami viszont a jogalkotó és a jogügyleti szerződések fogalmi elhatárolásából indult ki.

Bergbohm mutatott rá határozottan a különbségre oly szerződések közt, amelyek jogügyletek és olyanok közt, amelyek jogszabályokat tartalmaznak. A jogügyleti szerződések az objektív, már fenálló jog által szabadon hagyott lehetőségek körén belül mozognak, míg a jogalkotó szerződések nem tulajdonképeni értelemben vett szerződések, hanem jogtételeket, elvont szabályokat tartalmaznak, melyeket az államok cselekvéseik közös

ciplin liegt so sehr in den Fesseln naturrechtlicher Ausscheidungen". Jellinek szerint is (System 297. l.) „... das alte Naturrecht feiert in den Systemen des Völkerrechts noch immer seine wohl-bekannten Orgien, die nur hie und da von einem „Leugner des Völkerrechts“ unsanft unterbrochen werden, um bald von neuem zu beginnen“.

⁹⁸⁾ Helyesen mondja Despagnet a nemzetközi szerződések-ről (Cours de droit international public, IV. kiad., 677. l.): „... dominés jadis par l'influence des sentiments religieux qui seuls pouvaient en assurer l'observation sous le Paganisme et au Moyen Age, ils sont aujourd'hui placés surtout sous la garantie du Droit, de la bonne foi et l'intérêt pratique des peuples“. — V. ö. még Somló az id. h. 171. l.

szabályai gyanánt a jövőre kifejezetten megállapítanak⁹⁹⁾. Az első esetben az államok mint jogalanyok, a második esetben mint jogalkotó tényezők járnak el^{99A)}.

A jogalkotó és jogügyleti szerződések közötti különbség vezetett a szerződés és a megegyezés fogalmi elhatárolásán alapuló elmélethez, amelyet először Binding állított fel¹⁰⁰⁾ s amelyet és annak alapján a nemzetközi jog akarati elméletét Kuntze¹⁰¹⁾, Jellinek¹⁰²⁾, Triepel¹⁰³⁾, Anzilotti¹⁰⁴⁾ és Diena¹⁰⁵⁾ építették ki tovább¹⁰⁶⁾.

E felfogás szerint a szerződésnél nem közös érdekek kielégítéséről, hanem ellentétes érdekek kiegyenlítéséről van szó, ennél fogva a szerződésnél a szerződő felek akaratának a tartalma sohasem egyenlő, hanem mindig különböző, így pl. a vételnél az eladó az árut akarja adni, s a pénzt akarja kapni, a vevő fordítva s a két akarat csak kiegészíti egymást. — A megegyezés célja viszont közös vagy azonos érdekek kielégítése, tehát itt a megegyezésre jutó felek akaratának ugyanaz a tartalma. — Amíg tehát a szerződésnél mindig csak két, egymást kiegészítő akatról lehet szó, a megegyezésnél több, tartalmilag egyező akarat összakaratává olvad össze. — További különbség a szerződés és a megegyezés között az, hogy a szerződésnél

⁹⁹⁾ Az id. h. 77. sk. 1.

^{99A)} Amint Boufils mondja (586. l.): „Les Etats jouent un rôle analogue à celui d'un législateur“.

¹⁰⁰⁾ Die Gründung des Norddeutschen Bundes, 67. sk. 1. különösen 69. és 70. l.

¹⁰¹⁾ Der Gesamttakt, ein neuer Rechtsbegriff. Festgabe für Otto Müller, 27. sk. 1. — L. különösen 32. l., 43. sk. 1.

¹⁰²⁾ Die rechtliche Natur der Staatenverträge, 9. sk. 1. Die Lehre von den Staatenverbindungen, 1. sk. 1. System der subjektiven öffentlichen Rechte 193. sk. 1. Gesetz und Verordnung 199. l.

¹⁰³⁾ Völkerrecht und Landesrecht 49. sk. 1.

¹⁰⁴⁾ Teoria generale della responsabilità dello Stato, 1. különösen a megegyezésről (accordo) a 46. l.

¹⁰⁵⁾ Considerazione critiche su alcune teorie del diritto internazionale pubblico 4. kiad. T. k. 10. l., különösen az összakaratról (volonta collectiva degli Stati).

¹⁰⁶⁾ Az akarati elmélet alapján áll Nippold is (az id. h. 4. sk. 1.), noha nem a megegyezés és a szerződés közötti különböztetésből indul ki. Szerinte általában a szerződésnek kötelező erejét nem kell rajta kívül álló szabályoktól kapnia, hanem az, mint az állami akarat kifolyása érvényét önmagában bírja („... als Ausfluss des Staatswillens seine Geltung in sich selbst trägt“). E felfogás cáfolatával nem kell külön foglalkoznunk, mert erre is áll mindaz, amit az akarati elmélet tekintetében később ki fogunk fejteni.

mindig csak két, egymással szembenálló félről lehet szó (noha mindegyik fél azután több személyből álló csoport lehet), míg a megegyezésnél több egyenlő jogállású résztvevő lehet.

A szerződés mindig az ellentétes érdekek kiegyenlítését célzó jogügylet, ellenben a közös érdekek kielégítésére irányuló megegyezés nemcsak jogügylet lehet s nemcsak a magánjogi jogviszonyok terén fordulhat elő. Találkozunk ugyan oly megegyezésekkel is, amelyek magánjogi jogügyletek s általában ezeket is tévesen szerződéseknek szokták nevezni; ilyen pl. a társasági szerződés, ahol minden társ ugyanannak a szolgáltatására kötelezi magát, vagyis az akaratok tartalma egyenlő. — Azonban megegyezésről kell szólnunk minden olyan esetben is, amidőn valamely joghatás előidézéséhez több egyenlő akaratra van szükség, így valamely testületi szerv, pl. a bíróság, a csődválasztmány¹⁰⁷⁾ határozata is megegyezés az illető szerv tagjai, illetőleg tagjainak többsége között. — A megegyezés tárgya ezenfelül nemcsak konkrét jogviszonyok rendezése, hanem jogalkotás is lehet, sőt ez utóbbi csak megegyezés útján történhetik, szerződés útján nem, mert a jogalkotás egyenlő tartalmu akaratokat tételez fel s az ily akaratok egyező tartalma lesz a jogszabály. Így megegyezést tételez fel a törvényalkotás is¹⁰⁸⁾ a törvényhozó testületek és az államfő, továbbá az egyes törvényhozó testületeken belül azok tagjainak többsége között.

A nemzetközi jog terén is csak megegyezés útján lehet jogot alkotni. Az államok ily megegyezése vagy alakszerűtlenül jelentkezik az államok szokásában, gyakorlatában, vagy pedig u. n. szerződéses formában. Ez utóbbiakat nevezték tévesen jogalkotó szerződéseknek, holott azok, a jogalanyok és jogalkotó tényezők ugyanazonossága folytán, csupán ugyanabban az alakban jelentkeznek, mint a szerződések, de valójában nem szerződések, hanem megegyezések.

Ezek a megegyezések alkotják a nemzetközi jogot s minthogy az államok felett nincs felsőbb hatalom, a jog pedig mindig akarat, a nemzetközi jog kötelező ereje csak az államok egyező akaratán, tehát minden egyes államra csupán saját akaratának önkorlátozásán alapulhat.

Láttuk, hogy ennek az elméletnek kiindulópontja egy oly különböztetés, amely nem minden kétoldalu

¹⁰⁷⁾ L. Triepel az id. h. 55. l.

¹⁰⁸⁾ Triepel, 53. l., Jellinek, System 194. l.

jogügyletet nevez szerződésnek, hanem csupán azokat, amelyeknél a felek akarata nem teljesen egyenlő, hanem egymást csak kiegészíti, viszont az egyenlő tartalmu akaratokból álló jogügyleteket megegyezés elnevezése alatt egy kategóriába sorozza azokkal az esetekkel, amidőn nincs ugyan jogügyletről szó, de valamely más, nem jogügyleti, így különösen közjogi hatás előidézéséhez (pl. bírói ítélet hozatalához, törvény, jogszabály alkotásához) több fizikai személy egymással tartalmilag egyező akaratára van szükség.

Azonban e különböztetés az egymást kiegészítő és az egyenlő tartalmu akarat között jogilag merőben irreleváns¹⁰⁹⁾ s annak csupán pszichológiai szempontból lehet jelentősége, amint arra Erich Kaufmann helyesen utalt¹¹⁰⁾.

A jog a szerződés alatt a vonatkozó szabályok alkalmazása szempontjából általában a kétoldalu jogügyleteket érti, tekintet nélkül arra, hogy az akaratok csak egymást kiegészítik-e, vagy egyenlő tartalmuak. Vagyis szerződés alatt a jog az általa elismert, egymásmellé rendelt, önálló jogalanyok oly egymást kiegészítő vagy egyező akaratkijelentését érti, amellyel e jogalanyok jogviszonyaikat a tárgyi jog keretén belül rendezni akarják s amelyhez a jogrend ezt a kívánt hatást fűzi.

Ezzel szemben előfordul a jog terén az is, hogy más, nem ily jogügyleti joghatás bekövetkezéséhez több fizikai személy egymást kiegészítő vagy egyenlő tartalmu akaratára van szükség, így pl. különösen számos állami aktusnál, bírói ítéletek hozatalánál, testületi szervek határozatainál stb. Ezekben az esetekben jogi szempontból is csak egymást kiegészítő vagy egyenlő tartalmu akaratok létrehozásáról, egyszerű megállapodásról, megegyezésről van szó és nem szerződésről, mert az akarat alanyai nem mint saját jogviszonyaikat rendező önálló jogalanyok, hanem mint valamely nagyobb egész, jogiszemély, testület, közület részei, elemei, szervei szerepelnek.

A jog szempontjából tehát nem az egymást ki-

¹⁰⁹⁾ V. ö. Erich Kaufmann 162., 163., 165. sk. 1. — Helyesen mondja többek közt (166. l.), hogy: „Unter dem Worte Vereinbarung wird von Triepel ein „Aggregat“ der verschiedensten rechtlichen Phänomene zusammengefasst, die juristisch nichts miteinander zutun haben, für die keine einzige gemeinsame Rechtsnorm besteht.“

¹¹⁰⁾ Az id. h. 163. l. 3. jegyzet. Hasonlóan Grosch, az id. h. 17. l.

egészítő és az egyező akarat közötti különbség, hanem elsősorban egy egészen más különböztetés a fontos, nevezetesen a szerződésnek, vagyis a kétoldalú jogügyletnek a megkülönböztetése más jogi cselekményektől, és pedig főleg a jogalkotó cselekménytől.

A nemzetközi jog terén azonban egy különös jelenséggel állunk szemben. A nemzetközi jog eredetileg szokásjogi alapon fejlődött. A szokásjogokban pedig nagy a konzervativizmus ereje, ami abban is nyilvánul, hogy új természetű tevékenységekre is lehetőleg a régi formákat használja fel. Így a nemzetközi jog terén is, amidőn írott jogalkotásra került a sor, erre a jogalanyok és a jogalkotó tényezők ugyanazonossága következtében forma gyanánt kínálkozott a szerződés.

Minthogy ilykép a nemzetközi jogban az írott jogi jogalkotás is a szerződés neve alatt, a szerződés alakjában történik, a nemzetközi jog terén meg kell különböztetnünk a tulajdonképeni jogügyleti szerződéseket a nem tulajdonképeni, a jogalkotó szerződésektől. Az előbbieket azok, amelyek konkrét jogviszonyokat rendeznek, vagyis tárgyuk a meglevő objektív jog keretén belül a szubjektív jogok tekintetében változások előidézése, tehát rendszerint jogátruházás vagy szolgáltatás, illetőleg szolgáltatások kikötése, az utóbbiak viszont jogalkotásra irányulnak s tartalmuk új tárgyi jogszabály alkotása, illetőleg valamely már fennálló jogszabály megváltoztatása vagy hatályon kívül helyezése.¹¹¹⁾

Miután az írott jog alkotása ilykép a szerződés alakjában történik, általában a szerződési jognak azok a szabályai, amelyek nem magára a szerződés jogügyleti tartalmára vonatkoznak (így a szerződés tartalmi

¹¹¹⁾ Gereis szerint (Institutionen des Völkerrechts, II. kiad., 4. sk. 1.) a szerződés nem lehet az objektív jog forrása, mert a szerződések mindig csak jogviszonyokat létesítenek és egy tárgyi jog kötelező erejét feltételezik, amelynek köszönhetik azt a hatáskukat, hogy jogviszonyokat létesíthetnek. Hasonlóan Martitz (Völkerrecht a Kultur der Gegenwart-ban, Teil II., Abt. VIII. 500. l.) is. Seligmann azt a kijelentést teszi, (az id. h. II. k. 14. l.) hogy objektív jogot csak engedelmességre felhívó parancs alkothat, de kötelmi szerződés nem. Ez azonban egyet jelentene a nemzetközi jog tagadásával, mert az államok felett nincs parancsoló hatalom. Seligmann azonban más helyen (II. k. 49. l.) már az államok felett lebegő nemzetközi jogról beszél, noha itt is hozzá teszi, hogy annak forrása csak szokásjog lehet. Érdekes, hogy viszont Nippold szerint (250. l.), aki tagadja a különbséget a jogalkotó és a jogügyleti szerződés közt, a szerződés a nemzetközi jog alkotásának egyedüli alakja.

kellékei, stb.) vagy nem ily jogügyleti természetéből folynak, a nem tulajdonképeni, a jogalkotó szerződésekre is irányadók. Így különösen állanak a jogalkotó szerződésekre a szerződés alakjára, megkötésének módjára, továbbá — minthogy a jogalkotó tény is akarat-kijelentés — az akarat kellékeire vonatkozó szabályok.

A jogalkotás szerződésformája hozza magával azt is,¹¹²⁾ hogy az ily módon alkotott jogszabályok kötelező erejére vonatkozó jogforrási szabály is ugyanaz, amely eredetileg a jogügyleti szerződésekre vonatkozóan jött létre, nevezetesen: *pacta sunt servanda*.

Egyébként a gyakorlatban a jogügyleti és a jogalkotó szerződések nem is jelentkeznek egymástól me-reven elválasztva, hanem gyakran ugyanaz a szerződés tartalmaz jogügyleti és jogalkotó rendelkezéseket együttesen, vegyesen.¹¹³⁾ Elméletileg természetesen ilyen esetben is meg kell különböztetni a szerződés jogügyleti részét az államok jogalkotó tényétől s az egyes rendelkezéseket és azok érvényét ehhez képest bizonyos vonatkozásokban, — pl. a szerződés tartalmi kellékei szempontjából — eltérő megítélésben kell részesíteni.

Visszatérve a megegyezési elmélethez, annak téves kiindulópontja téves következtetésekhez vezet.

Mereven szembeállítva a megegyezést a szerződéssel, a megegyezésre nem tudják a szerződésekre vonatkozó szabályokat alkalmazni. Ehhez képest a megegyezés kötelező erejét nem tudják jogforrási szabály gyanánt arra a tételre visszavezetni, hogy: *pacta sunt servanda*. A megegyezés kötelező erejét tehát nem a tárgyi jog jogforrástani szabályával magyarázzák, hanem a megegyezésben nem látnak egyebet, mint a jogalkotó államok egyező akaratát.

Minthogy pedig a jogot általában parancsnak tekintik s a parancsot azonosítják az akarral, a jog, a jogszabály fogalmát egynek veszik az akarat fogalmával. És mivel a nemzetközi életben nincs az államok felett álló felsőbb hatalom, amelynek egységes akaratáról lehetne szó s így a nemzetközi jog csak az

¹¹²⁾ Épen a szokásjogokban rejlő konzervativizmus folytán, amelyre fentebb utaltunk.

¹¹³⁾ Utal erre Nippold (45. l.) Kiemeli, hogy a szerződésekre vonatkozó szabályok általában, minden szerződésre vonatkoznak. Erich Kaufmann (169. sk. l.) is tagadja a különbséget a jogalkotó és a jogügyleti szerződés közt. V. ö. még Somló, az id. h. 173. l.

államok közös. egymással egyező akarata, annak kötelező erejét minden egyes állam önmagát korlátozó akaratára, az állami akarat önkorlátozására vezetik vissza.

Ugyanis több akarat egybeolvadásáról, a több akarat egyezése által keletkező egységes egy akaratról csupán akkor lehet szó, ha a több akarat egyezése által valamely önálló jogi léttel bíró szervezet, tehát valamely közület vagy más jogi személy akarata jó létre. Minthogy az államok felett nincs ily önálló jogi léttel bíró, az egyes államokat magában foglaló nagyobb közület, az államok egyező akaratából sohasem lesz egy akarat, hanem az megmarad az egyes államoknak külön-külön létrejött, de egymással egyező, egyenlő tartalmu akaratának.

Ennek azonban magában véve nincs, nem lehet jogi kötelező ereje, mert az akaratkijelentés, illetőleg az annak nyomán támadt lekötöttség érzete önmagában csak erkölcsi erőt jelent. Az ily akaratnak, illetve akaratkijelentésnek jogi kötelező ereje csupán akkor lehet, ha van egy attól független s az államok felett álló jogrend, mely az ily jogalkotásra irányuló akaratkijelentéseket jogi kötelező erővel ruházza fel.

A jogrend fennállásának az alapja pedig nem az akarat, hanem a jogérzet, illetőleg a jogi meggyőződés. Ez nem akarat, hanem az adott esetben, amidőn a jogszabály követéséről, a jogszabályhoz való alkalmazkodásról van szó, az akaratelhatározás indoka. Vagyis az állam nem azért követi a nemzetközi jog szabályait, mert úgy akarja, hanem azért akarja követni, mert azokat kötelezőknek tartja.

Maga a jog sem akarat, hanem szabály, amely feltétlen alkalmazkodást követel. Az akaratnak csak egyrészt a jog keletkezésénél, másrészt annak érvényesülésénél van szerepe. A jog keletkezésénél annyiban, hogy a szabályt az annak alkotására irányuló akaratkijelentés hozza létre — és pedig azoknak és oly módon tett akaratkijelentése, amelyhez a jogrend jogforrási szabálya azt a joghatást fűzi, hogy az ilykép kijelentett akarat jogszabály. A jog érvényesülésénél pedig annyiban, hogy a jogszabály mindenkor úgy érvényesül, hogy a jogalany, akinek valamely magatartást ír elő, e magatartást akaratával megvalósítja és pedig rendszerint elsősorban azért, mert jogérzete, jogi meggyőződése

alapján a jogrendet s így annak minden egyes szabályát magára nézve kötelezőnek tekinti.¹¹⁴⁾

Ugyanis nem azért követi pl. az állam a nemzetközi jog szabályait, mert a multban úgy akarta, hogy azokat kövesse¹¹⁵⁾, hanem mert azokat a jelenben magára jogi meggyőződésénél fogva kötelezőknek tartja.

Látjuk tehát, hogy amidőn az akarati elmélet a jogot akaratnak tekinti, összetéveszti a jogot és annak alapját a jog alkotásával és érvényesülésével.

Az akarati elmélet valójában nem is tudja magyarázni a nemzetközi jog kötelező erejét. Ha a nemzetközi jog csupán azért lenne kötelező az államra, mert akarátát ily irányban korlátozta, a kötelező erő csupán addig tartana, ameddig az állam önmagát korlátozó akarátát meg nem változtatja.¹¹⁶⁾ Vagyis a nemzetközi joggal ellenkező új állami akarat nemzetközi jogi szempontból is jogváltoztatás és nem jogsértés lenne s a nemzetközi jog minden egyes szabálya végső fokon az egyes államok egyoldalu tetszésétől függene. Igaz, hogy az akarati elmélet szerint a nemzetközi jog nem egyszerűen egyoldalu államakarat, hanem az államok közös akarata, de ez a közös akarat nem valami szerves egység, hanem csupán az egyező akaratok egyszerű találkozása s az egyes államra a kötelező erő nem az idegen államok akarátán alapulna, hanem azon, hogy a közös akarat nem csak idegen akarat, hanem az állam saját akarata is benne van, amelyhez magát kötve érzi.¹¹⁷⁾

Vagyis a közös akaratnál is a kötelező erő a saját

¹¹⁴⁾ Emellett persze egyéb indokok is, (sőt néha elsősorban ezek) szerepelhetnek; így az államban az állam tekintélye iránti tisztelet és azzal szemben az engedelmesség, a kényszerítő való félelem, minden jognál az erkölcsi érzés és a jog követésének hasznossága, illetve ennek tudata stb.

¹¹⁵⁾ Hiszen pl. az illető nemzetközi szabály létrejötte után keletkezett új államnál, mely a keletkezésekor fennálló nemzetközi jogi jogszabályokat már készen kapta, erről nem is lehet szó. V. ö. Jellinek, System 310. l.

¹¹⁶⁾ Világosan elismeri ezt Bergbohm (az id. h. 88. sk. 1.), csak azt a korlátozást fűzi hozzá, hogy ez csupán harmadik személyek által az illető szabály uralma alatt szerzett jogoknak sérelme nélkül történhetik. (90. l.) De, hogy ez a korlátozás min alapszik, arról nem szól. V. ö. még Jellinek, Die Lehre von Staatenverbindungen. 23. l.

¹¹⁷⁾ Triepel 82. és 88. l. Jellinek, Die rechtliche Natur der Staatenverträge 5. sk. 1., különösen 17. l.

akaron¹¹⁸⁾ nyugszik. Minthogy pedig a közös akarat nem valamely jogilag egységes akarat, hanem csupán egyező tartalmu akaratok mechanikai összessége, a közös akaratnak e minősége megszűnik arra az államra, amely akaratát egyoldaluan megváltoztatja.¹¹⁹⁾ Az idegen államok közös akarata őt többé nem kötheti. Ahhoz tehát, hogy az egyszer létrejött közös akarat, helyesebben az annak tartalmát képező jogszabály, a közös akaratban részes államokat egyoldalú tetszésüktől, későbbi egyoldalú akaratváltozásuktól függetlenül kötelezze, valamely ezt kimondó, objektív jogforrási szabályra van szükség. Tehát nem a jog kötelező erejét lehet a közös akaratból levezetni, hanem fordítva, a közös akarat kötelező erejét kell a tárgyi jogra, annak jogforrási szabályára visszavezetni.¹²⁰⁾ Ehhez azonban arra van szükség, hogy a nemzetközi jog jogi természetét más alapon állapítsuk meg

Az akarat elmélethez áll közel Erich Kaufmann nézete is.

Ő is abból indul ki, hogy a jog akaratí viszonyok rendje¹²¹⁾, amely a javak igazságos elosztásának szolgáltatában áll.¹²²⁾ Azonban nem szükséges, hogy a jogrend valamely az egyesek felett álló reális egész akarata legyen.¹²³⁾ Ő ugyanis kétféle jogrendet ismer; alárendeltségit (Subordinationsordnung) vagy szociálisat és egymásmellérendeltségit (Koordinationsordnung) vagy individuálisat.

¹¹⁸⁾ Jellinek az akarat önkorlátozásában rejlő kötelező erőt arra vezeti vissza, hogy minden konkrét akarásban az akaratnak, mint az akarási lehetőségének a korlátozása rejlik (az id. h. 27. l.) s miután lehetetlen valamit egyidejűleg akarni is és nem akarni is és mert minden akarási a jövőre vonatkozik, a szerződést kötő akarat a szerződéskötés ténye által magát megkötöttnek jelenti ki (uott. 57. l.). Jellinek szerint a szerződési akarral az állam éppen úgy megköti magát, mint a törvénnyel. Csakhogy amint a törvény nem jogi korlát, a szuverén államhatalom vagyis az állam, mint törvényhozó részére abban az irányban, hogy a törvényt, vagyis előző akaratát meg ne változtassa, éppen úgy a szerződés, a szerződéses akaratkijelentés önmagában véve nem jogi korlát a szuverén államhatalom számára arra nézve, hogy korábbi szerződéses akaratát meg ne változtassa.

¹¹⁹⁾ Helyesen mondja Heilborn (az id. h. 36. l.) „Aus dem Völkerrecht kann man die verbindliche Kraft des Gemeinwillen erst ableiten, wenn man die der völkerrechtlichen Normen selbst nachgewiesen hat.“

¹²⁰⁾ Az id. h. 128. l.

¹²¹⁾ 150. sk. l.

¹²²⁾ 189. l.

Alárendeltségi jogrendszer ott keletkezik, ahol és amennyiben állami közület lehetséges, amellyel szemben az alárendelés az egyénre nem jelenti az egyéniség elvesztését, hanem épen az egyéniség érvényesülésének, kifejlődésének lehetőségét¹²³⁾ Ez a szociális jog feltétele.

Egymásmellérendeltségi, individuális jogrendszer ellenben oly szuverén, önmagukra támaszkodó, hatalmas történelmi közületek közt jó létre, amelyek együttélésre vannak utalva.¹²⁴⁾

Az államok között csak ily individuális jogrendszer képzelhető. Ugyanis az alárendeltségi jogrendszerben a javak igazságos elosztását a közület saját céljai szerint foganatosítja, az államok egymásközi viszonyában azonban ez nem lehetséges, mert az állam, mint valamely nép egész kulturéletének hordozója, nem lehet magasabb célú közület tagja s így nincs oly pozitív szempont, amely az igények jogosságát tekintetében irányadó lenne. Az államok individuális jogában az egyedüli objektív szempont az államok önfentartási joga, amely az államok sajátos természete folytán sajátmagában hordozza objektív értékét¹²⁵⁾ Ennek az önfentartásnak a jogosságát az állam csupán állandó hatalomkifejtéssel igazolhatja; e hatalomkifejtés nem a nyers erő uralmát jelenti, hanem ez csak az összes erkölcsi energiák felkeltése, kielégítése és fentartása által lehetséges.

Ezért az államok közt a javak elosztása csak maguk az államok által történhetik, csak a jogalanyok küzdelme által, amelynek eldöntésére épen az objektív pozitív szempont híján nincsen bíró. Az egymásmellérendeltségi jogban a győzelmes háború a jogeszmé biztosítója.¹²⁶⁾

Az ily individuális jog azonban csak az egymásmellérendelt jogalanyok elismerésén nyugalhat.¹²⁷⁾ Ez elismerés abban különbözik az elismerésnek pszichológiai fogalmától, hogy abban egy akaratnak, mint felsőbb akaratnak az elismerése rejlik míg az individuális

¹²³⁾ 145. l.

¹²⁴⁾ 150. sk. l.

¹²⁵⁾ 192. l.

¹²⁶⁾ 153. l. „... der Krieg ... ist ... der einzige, in einem Koordinationsrecht denkbare letzte Rechtsnachweis“ mondja másutt (179. l.)

¹²⁷⁾ 159. sk. l.

jog alapjául szolgáló elismerés nem foglal magában semmiféle alávetést egy felsőbb akarat alá, hanem csupán mellérendelt akaratot ismer el egyenjogu gyanánt.

Minthogy a nemzetközi jog, ily individuális jog, az csak szerződési jog, azaz minden jogalany akaratán nyugvó jog lehet

Ehhez képest a nemzetközi szerződés kötelező erejének alapja csupán a szerződő felek önmagát megkötő akarata lehet.¹²⁸⁾

E szerződési jognak, mint általában az egész individuális nemzetközi jognak a korlátja az államok érdeke, az államok ama joga, hogy államok maradhassanak, az államok önfentartási joga

A szerződés egyedüli célja tehát az államok érdekeinek az előmozdítása.¹²⁹⁾ Minél erősebb és bonyolultabb az államok közössége, az egyes állam részéről annál nagyobb érdek feláldozását jelenti valamely szerződés megszegése esetében a megbízhatóságába vetett hit veszélyeztetése s a többi államok esetleges ellenintézkedései, szemben azzal az előnnyel, amellyel valamely terhes szerződés nemteljesítése jár.¹³⁰⁾

Vagyis a nemzetközi jog korlátja az önfentartás céljára szolgáló cselekmények követelménye és szükségessége.¹³¹⁾

Erich Kaufmann is azonosítja tehát a jogot az akarral s ezért különbözteti meg s alárendeltségi és az egymásmellérendeltségi jogot, holott a jog mindig csak alárendeltségi lehet, a jog mindig felülről lép fel, követelményeket támaszt, kötelező erőre tart igényt s a feltétlen követés kívánalmával szól a jogalanyhoz és csupán a jog forrása, az új jogszabályok keletkezésének alapja, vagyis a jogalkotó akarat az, amely nem csupán a jogalanyok fölé rendelt felsőbb hatalom akarata, hanem az egyenlő jogu jogalkotó tényezők egymás mellett kifejezésre jutó egyező akarata is lehet.

Az a merev állami individualizmus pedig, amelyre Erich Kaufmann a nemzetközi jogot fel akarja építeni, igazsága esetében voltaképen a nemzetközi jog tagadásához vezetne. Mert ha az államok egymásközötti

¹²⁸⁾ 175. l.

¹²⁹⁾ 120. l.

¹³⁰⁾ 191. l.

¹³¹⁾ 200. l. „... hat seine Grenze an der Erforderlichkeit und Notwendigkeit der Handlungen für den Zweck der Selbsterhaltung.“

viszonyában csakugyan egyedül az egyes államok ön-fentartása, sajátos egyénisége, vagyis egyedül az egyes államok önérdeke volna az objektív szempont, amely határt szabna a nemzetközi jognak és ha a szerződésnek kötelező erejét csakugyan csupán az annak megtartásához fűződő önérdek biztosítaná, akkor a nemzetközi jog minden egyes szabályának ereje, érvénysülése voltaképpen mindenkor konkrét érdekmerlegeléstől függene s az egész nemzetközi jog nem volna egyéb, mint pusztá észszerűségi, okossági szabályok összessége, minden jogi kötelező erő nélkül.

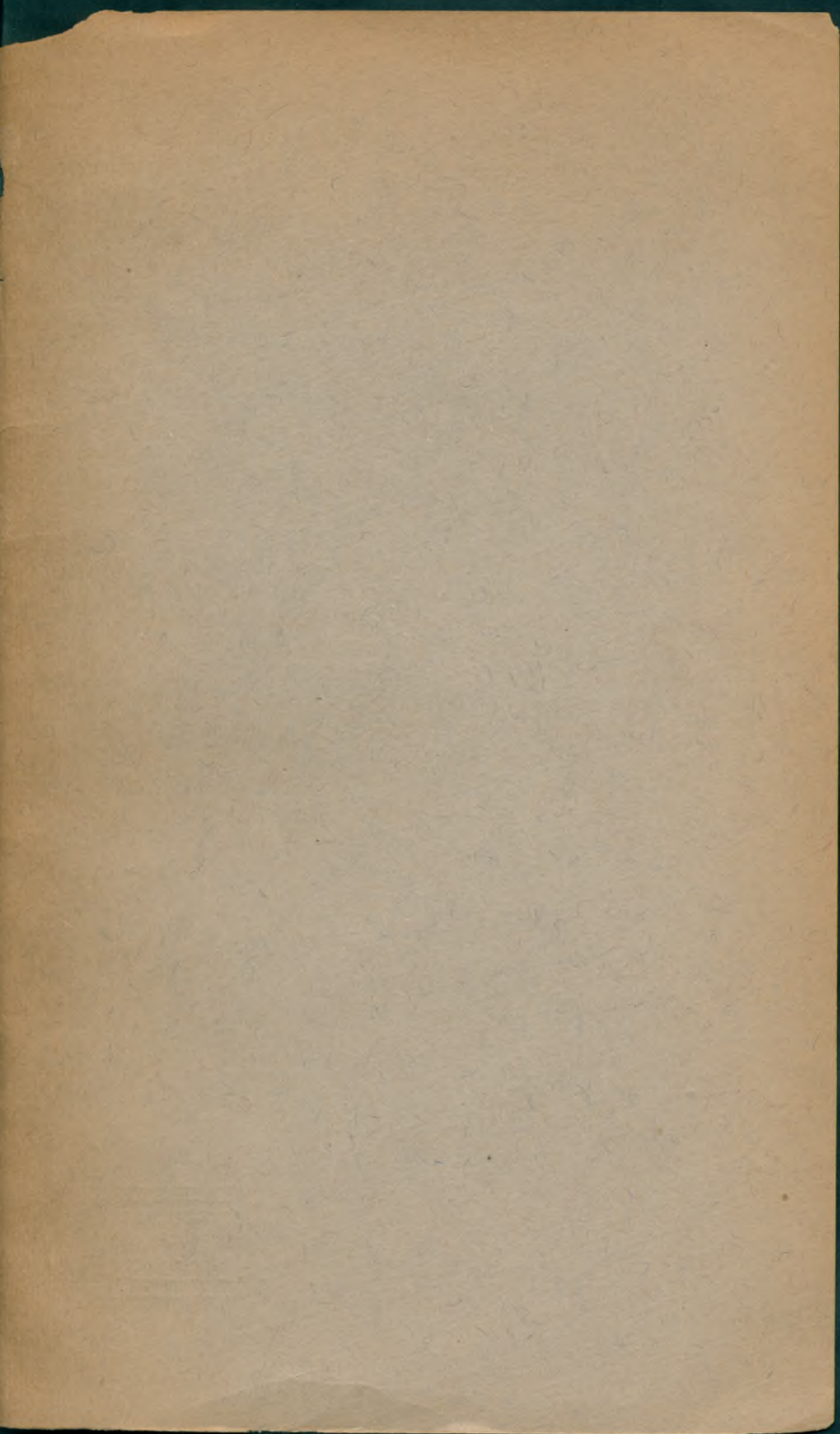
Erich Kaufmann felfogása eszerint voltaképpen nem a nemzetközi jognak valamely különös elmélete, hanem annak a mellérendeltségi jog elnevezése alatt merőben észszerűségi, okossági szabályok nivójára való lesüllyesztése.

Láttuk tehát, hogy egyedül az az elmélet helyes, amely a nemzetközi szerződések jogi kötelező erejét a tárgyi jog megfelelő szabályára vezeti vissza, ami azonban csak a nemzetközi jogproblémájának eldöntése után lehetséges.

A nemzetközi jog problémáját viszont nem valamely különleges jogelmélettel kell megoldani, hanem az általában a jog fogalmától függ. Ehhez képest a nemzetközi jog léte is a jogérzet, illetőleg a jogi meggyőződés és az ezeken alapuló tényleges érvényesülés kérdése.

MINERVA-NYOMDA
BUDAPEST, IV.
Deák Ferenc-u. 21